

IN MEMORIAM
MAGYARY ZOLTÁN

BUDAPEST
1995

IN MEMORIAM
MAGYARY ZOLTÁN

A kiadvány megjelenését támogatták:

HATÁRON TÚLI MAGYAROK HIVATALA

MAGYAROK VILÁGSZÖVETSÉGE

MŰSZAKI ÉS TERMÉSZETTUDOMÁNYI EGYESÜLETEK
SZÖVETSÉGI KAMARÁJA

IN MEMORIAM
MAGYARY ZOLTÁN

Szerkesztette
NAGY FERENC

BUDAPEST
1995

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
a MŰSZAKI ÉS TERMÉSZETTUDOMÁNYI EGYESÜLETEK
SZÖVETSÉGI KAMARÁJA, valamint
az ORSZÁGOS MŰSZAKI INFORMÁCIÓS KÖZPONT ÉS KÖNYVTÁR
közreműködésével

© NAGY FERENC, 1995

Felelős kiadó: a MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRÁNAK FŐIGAZGATÓJA

Készült a BETTER BT. gondozásában
Felelős szerkesztő: KISS CSONGOR

Grafika, képszerkesztés: Art 1st Design Stúdió
Szedés, tördelés: Szalai Műhely

Nyomda: Credit Kft. Printshop nyomdaüzem,
Budapest, V. Honvéd u.17/a.
Felelős vezető: SÁFRÁN ISTVÁN

ISBN 963 7302 94 5

TARTALOM

Prolegomena	7
Magyary Zoltán tudományos műhelyében	17
Levelek Ilosvay Lajoshoz (1923-1927)	19
Levél Zolnai Bélához (1927. febr. 28.) A magyar tudomány- politika alapvetése című könyv kiadásáról	22
A magyar tudománypolitika alapvetése (1927) [Válogatás]	23
Tartalom (V-VIII. old.)	25
Bevezetés (3-17. old.)	29
A budapesti természettudományi telep elhelyezési terve (XXII. tábla)	44
Magyar tudományos élet közigazgatása és kormányzása (605-618. old.)	45
Levél Ilosvay Lajoshoz (1928. szept. 10.) A magyar tudománypolitika alapvetése című könyv német nyelvű kiadásáról	59
Magyary Zoltán előterjesztései Klebelsberg Kuno kultuszminiszterhez (1927-1928)	60
Levél Klebelsberg Kunohoz (1929. júl. 20.)	61
A magyar tudománypolitika alapvetése című könyv német nyelvű kiadása (1932)	69
Magyary Zoltán összefoglalója a nemzetközi versenyről és együttműködésről a tudományban (1936)	70
Dolgozatok a közigazgatási reform köréből. Emlékkötet Magyary Zoltánnak tanítványaitól egyetemi tanársága és intézete megalapításának tíz éves évfordulójára (1940)	73
Búcsúlevél Molnár Kálmán plébánoshoz (1945. márc. 24.)	77
Epilógus	80

GYILKOSSÁG VAGY ÖNGYILKOSSÁG áldozata lett Magyary Zoltán és felesége?

1944. decemberében a Székes-rádió a legiradók közli rövid eseményekben több-
sör beolvasta ezt a felhívást:

— Magyary Zoltán professor jelentke-
zik a miniszterelnökségen!

A közelebbi hangú felhívás azonban
eredménytelen maradt: a világhírű kö-
tőző nem került elő, lemerülten helyen
tartózkodott.

Es az ismeretlen hely azonban jóbarátai
előtti ismert volt. Túlán húzódtól meg Ma-
gyary Zoltán és felesége, dr. Teichert Mar-
gitt, mint az egyetlen közelítőhöz
tartozott, mint a filozófia magántanára. A
házaspar a nyilasok uralomrajutása után
itt el a fővárosból a síkújár Takács men-
tek, majd a rádiókeresés elől a nem mes-
sae fekvő létezésuani erdészleltben hú-
zódtak meg. Itt haltak meg egyszerre, 1945.
március 24-én, tragikus körülmények kö-
zött.

— Magyary Zoltán a közgazdaságtan és
a magyar tudománypolitika világviszony-
taiban a elismert szakértője volt, — mon-
dotta az elárulás tanári szoba csendjében
hűségbe tanítványa és tanárnője, dr. Lo-
vász János. — A Párisban 1931-ben tartott
Nemzetközi Közgazdaságtudományi Kon-
gresszuson ő bízták meg, hogy a XX. század
államsszervezéséről írjon átfogó tanul-
mányt, amelyet aztán az 1936-iki varsói

kongresszuson egyhangú elismeréssel el-
fogadják a Magyarországi Nemzetközi Kö-
zgazdaságtudományi Akadémia alelnökévé

Nem értjük...

miért történt a pesti mellékletű, és, néha
a főújságnak is Nem értjük, mert eddig
számos nyilatkozattal nyugtázták meg den-
sükhöz afelel, hogy például éppen ezek aho-
dovna és kihagyásokkal lesz Pesten, a güm-
művek szűnőlése meg város teljesén
bistoflva, ezzel szemben azonban a vil-
lanyvilágias szavakbanul működik, ott
nincs semmi baj, ott ellenkezőleg. Ha jól
ellenkezőleg, akkor miért nem ének a
lámpák a pesti utcákban? Miért örök fel-
na is — csak azért, mert jólét van — a
mellékletűk éjszakai csendjét kálidatnak
rémlelések? Készen maradjunk itt az órá!
A napok, rövid évek, az este korábban kö-
szöntünk, nemcsakra azur a délutáni
drótkon aggódva lép ki háza kapuján a
pesti polgár és polgárnő. Megát az élet.
Miért? Mert az elektromos művek működé-
sének zavartalanulról már herkel
eztől nyugtázó gondoskodás történt.
Nem értjük... A telők lyukakoznak, a hid-
lászna kétszáz, fészél — légy nyugodt, nyá-
jus olvas — úgy lesz. Ha az elektromos
művekben sem lehetünk már, nem marad
más vigasztalás, mint a 6-os villamos. Az
jár. Amig fel nem szedik a sínjét, mint a
45-ösöt.

előzteszték. A professor tanulmányai so-
rán bejárta Amerikát, úgy hónapok tö-
ltött a Szovjetunióban, volt a Vatikánváro-
ban is. Működését a Hoeszfallerlap hat-
hatóan támogatta.

A Ragikus napon fején állított sebbel to-
lalták meg a közeli lakók a tanárt és feto-
ságit a pnyvába takarva temették el őket
az erdészlelt kerítésben. Hogy mi történ-
tett velük, máig sem derült ki.

Magyaryék barátai küre tudta, hogy a
professor Székesről elől rejlődött el, akik
az ő kiváló tudását a Hungarista Állam-
szagalapításánál fel akarták használni.
Szakértelmére nagyon nagy szükségük lett
vulna a nyilas szonalapítókra, de min-
den kérésre, rádiókeresésre ellenőre sem
tudták megtalálni. Szakállt és bajszot nö-
vesztve, egyszerűen át könyvet, írást kö-
szölt a professor, akik az általa szerveze-
stani mintajárás népe szeretettel bujta-
tolt el.

Élelet mégsem tudták megmenteni.
A rajtély körül kalandos hírek keringe-
nek. Vannak olyan feltevések, hogy nyúlas
boszorkánk előtt áldozatul Magyary pro-
fessor és felesége, mintán Székesi felhí-
vára nem jelentkezett...

A rajtélyre még nem derült fény, kö-
vetlen tanak pedig nincsenek.

K. A.

PROLEGOMENA

50 éve, a második világháború alatt vesztette életét Magyary Zoltán. Ezekkel a megindító szavakkal kezdte néhány órával halála előtt Héregen, 1945. március 24-én kelt búcsúlevelét: *A régi világ összeomlott. Mulasztásaiért, hála Istennek nem érzem magam felelősnek. Nagyon mély változás lép a helyébe, amelyet megértettünk és Feleségemmel együtt készültünk a nagy feladatra, hogy szerencsétlen országunk az új világba annak helyes felismerésével illeszkedjék bele. Az átmenetet a tatai „mintajárásban” akartuk átélni, amelynek fejlesztéséért teljes odaadással éltem. Fájdalom, a háború ezt a járást várakozásom ellenére kegyetlenül megtaposta és itt a tegnapi napon a lelki megpróbáltatásnak olyan mélypontjára jutottunk, amely elzárja az átjutás útját és elveszi a jövőbeni eredményes közreműködés reményét.*

Magyary Zoltán a német megszállás után szülővárosába, Tatára vount vissza, majd 1944. október 14-én filozófus feleségével, Techert Margittal elindult még tovább Nyugat felé. A világhírű tudóst Zürichben professzori katedra várta, biztos jövő és további nemzetközi elismerés. De a határnál megállt. Nem tudta itthagyni Magyarországot. Visszafordult és hazaszeretete áldozata lett.

1888. június 10-én született. Az ő gyermek- és ifjúkorában vált világvárossá Budapest. Apja honvédezredes volt, akitől küzdőszellemet, katonás fegyelmet, szervezési-vezetési kultúrát tanulhatott. Tanulmányait a piaristák budapesti gimnáziumában folytatta. Az iskola kiválóságának és természettudományi képzése színvonalának jelzésére elég az iskola növendékei közül Eötvös Loránd, a Nobel-díjas Hevesy György és az 1994-ben ugyancsak Nobel-díjat nyert Oláh György példáját tekinteni.

Magyary közszolgálatra készült. A Budapesti Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán szerzett diplomát. Ezt követően harmincöt évet töltött a köz szolgálatában, amelynek első felét a közoktatás, második felét a közigazgatás korszerűsítéséért vívott küzdelem tölti ki. Hivatali pályáját a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban kezdte. 1910 és 1930 között a kultuszminisztérium ügykörének legtöbb ágában teljesített hosszab-rövidebb ideig szolgálatot. Hosszabb ideig

dolgozott a nem állami elemi iskolák ügyosztályán. 1920 év őszén az akkor felállított költségvetési ügyosztály vezetője lett, amely ügyköréhez 1921-től az is járult, hogy az elnöki ügyosztály helyettes főnökévé neveztetett ki.

1925-ben a tudománypolitikai ügyosztály főnöke lett, amelynek hatáskörébe tartoztak az összes külföldi tudományos kapcsolatok, kongresszusok, hazai tudományos társulatok, az Országos Gyűjteményegyetem, a vidéki közgyűjtemények ügyei és a diákszociális ügyek. Ehhez az ügyköréhez járult 1927. júniusától az egyetemi osztály egész ügyköre.

Magyary mind magasabb beosztásokba emelkedve a tudománypolitikai és egyetemi ügyosztály élén a modern magyar tudománypolitika megalapozója lett. E témakörben kiemelkedő művei *A magyar tudománypolitika alapvetése* (1927) és *A magyar tudományos nagyüzem megszervezése* (1931). Vezérgondolata az a felismerés, hogy a XX. századi tudománypolitikában a természettudományok beható művelése, kutatása, oktatása, alkalmazása az alap, és hogy az elvesztett világháború után összeomlott ország felemeléséhez a természettudományok hatalmával kell meghatványoznunk erőnket, ezzel kell fokoznunk a világversenyben ipari-gazdasági versenyképességünket és teljesítményünket.

A minisztériumban töltött második évtized - már Klebelsberg Kuno kultuszminisztersége idején és vezetésével - a nagy közös alkotások ideje. Többek között a népiskolai hálózat kiépítése és továbbfejlesztése, az Országos Magyar Gyűjteményegyetem világviszonylatban is úttörő megvalósítása, az 1926-os programalkotó természet-, orvos-, műszaki- és mezőgazdaságtudományi országos kongresszus megszervezése, a kolozsvári tudományegyetem Szegeden, a pozsonyi Pécssett történő elhelyezésének megoldása, a debreceni egyetem építésének befejezése, a Svábhegyi Csillagvizsgáló Intézet, a Tihanyi Biológiai Intézet, az Eötvös Loránd Geofizikai Intézet, a külföldi Collegium Hungaricumok és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjak létrehozása, az Országos Természettudományi Tanács felállítása, a budapesti Műegyetem mellett a látymányosi természettudományi telep kiépítésének megkezdése megannyi jele a modern tudománypolitika megvalósításának. Tanulók és tanárok generációinak sora használta és használja azokat az alkotásokat, amelyek megteremtésében Klebelsberg kultúrpolitikai koncepciója mellett döntő szerepet játszott Magyary szervező zsenije.

Magyary átlátva a közegészségügy kulcsszerepét, a természettudományok között kiemelt figyelmet fordított a biológiára, illetve az orvostudományra. Ő hívta haza Angliából Szent-Györgyi Albertet is, aki azután 1937-ben nyert Nobel-díjával mutatta, hogy mit nyert hazahívásával az itthoni tudomány.

Érdekes betekintést ad felfogásába, gondolkodásába és miniszterével való kapcsolatába Oxfordból 1929. július 20-án Klebelsberg Kunohoz írott levele, amelynek már első mondatában Szent-Györgyi névvel is találkozunk. [A 11. oldalon a tíz oldalas levél első oldalának és utolsó oldaláról az aláírást tartalmazó résznek fakszimiléje látható, teljes szövege pedig a 61-68. oldalakon olvasható.] A dokumentum megvilágítja, hogy Klebelsberg és Magyary mennyire szellemi társak, partnerek voltak a magasabb kultúra művelésében. A levél azt is jellemzően mutatja, hogy Magyary bármerre járt a világban, mindig a tényeket kutatta, minden fontosat észrevett, és mindent abból a szempontból vizsgált, hogy mit lehet a látottakból a magyar tudománypolitika és felsőoktatás, tágabban kultúránk javára hasznosítani.

1930-ban fordulat következett be Magyary pályájában. Alma Mater meghívta a közigazgatási jog professzorának. Ugyanakkor a nagy világgazdasági válság idején Bethlen István miniszterelnök őt kérte fel, illetve nevezte ki a közigazgatás racionalizálásának kormánybiztosává. Magyary a közigazgatás tudományos kutatásának, oktatásának és korszerűsítésének szellemi központjaként megalapította a Magyar Közigazgatástudományi Intézetet. Munkásságával megteremtette a jogász- és mérnöki szemléletet egyesítő magyar közigazgatástudományt, és a jogszerűséget a gazdaságosság és eredményesség követelményeivel egyesítő közigazgatási mérnök, közszolgálati menedzser típusát.

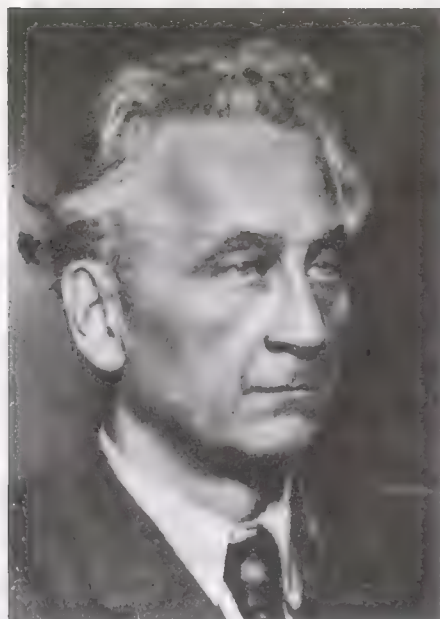
A szervezéstudomány-vezetéstudomány két közismert klasszikusa Taylor és Fayol. Alapképzettségüket tekintve mindketten műszakiak, mérnökök voltak. Taylor a fizikai munka szervezésén kezdte. Ezt nyomon követte az üzemek, majd az irodai munkák szervezése, és elvezetett az igazgatási munkákhoz. Fayol, egy nagy vállalat vezérigazgatójaként, az igazgatási munka szervezésére helyezte a hangsúlyt. 1923-ban a második Nemzetközi Közigazgatástudományi Kongresszuson tartott előadásában a mérnök-vezérigazgató a vállalati szinttől már az államigazgatási szint szervezési kérdéseire érkezett. Magyary ezen a kongresszuson még hallgatóként vett részt. Szakmai előmenetelét és nemzetközi elismertségét mutatja, hogy 1936-ban a hatodik kong-

Klebelsberg Kuno

Gragger Róbert

Szent-Györgyi Albert

Bay Zoltán

resszuson már ő a főelőadó. A fő téma pedig az, amelyet széles körű nemzetközi kutatásait összegezõ művének címe is mutat: *A közigazgatás legfőbb vezetése szervezési szempontból* (1936). A XX. század állam-szervezeteirõl és közigazgatásáról írott átfogó tanulmányát a kongresszus egyhangú elismeréssel fogadta, és a Brüsszelben székelõ Nemzetközi Közigazgatástudományi Akadémia alelnökévé választották.

Magyary Zoltán tudományos mûködésének tengelye pályája második felében az új korszak állama jellegzetes vonásainak és korszerû szervezeti megoldásainak meghatározása, melyben alapvetõ szerepet játszik a technikai haladás. „Úgy látszik, hogy a mostani átalakulás lényege az, hogy a XIX. század elején kialakult állami szervezet most vonja le az azóta lezajlott nagy gazdasági és főleg ipari forradalom következtében bekövetkezett mélyreható fejlődés és átalakulás konzekvenciáit.”

Azt is világosan látta, hogy a társadalom életét alapjaiban megváltoztató természettudományos és mûszaki haladás új korszaka közeledik. „A technikai fejlődés napjainkban változatlan iramban halad tovább. Az autó, a repülõgép, a rádió, a sztratoszféra-repülés fejlődése mutatja a tempót és az új perspektívákat. Figyelembe kell vennünk ezzel párhuzamosan a természettudományok fejlődését is és köztük főleg az orvostudományokét.”

Több nagy külföldi tanulmányutat tett Ausztriában, Németországban, Belgiumban, Hollandiában, Dániában, Francia-, Görög-, Olasz-, Lengyel-, Svéd-, Finn-, Észt- és Lettorszáiban, Angliában, Svájcban, Jugoszláviában, de az Amerikai Egyesült Államokban és saját költségén még a Szovjetunióban is.

Bejárta a modern világot, s a gyûjtött ismereteket hazahozta, hogy segítsen a magyar mintát megteremteni. Magas tudományos igényességgel és nagy szociális érzékenységgel látott hozzá tanítványaival, munkatársaival a tatai településfejlesztési modell, az önkormányzati mintajárás kifejlesztéséhez, a nemesi vármegyétõl a szociális vármegyéhez vezetõ fejlődésút megépítéséhez. A szolgáltató államot, az állampolgárokat hatékonyan szolgáló, az emberekért levõ közigazgatást kívánta megvalósítani. Törekvéseinek tükre a tatai kísérletekbõl kiemelkedõ részt vállaló tanítványaival, Kiss Istvánnal közösen írt *A közigazgatás és az emberek* (1939) címû alkotás.

Magyary szellemi arculatának lényeges vonásait adják e mű bevezető sorai: „Ez a kötet szervezett csoportmunka eredménye. Az adatgyűjtés terjedelme oly nagy, hogy ugyanarra az időszakra vonatkozólag egy ember által nem lett volna elvégezhető. Azonkívül a feladat oly sokirányú is, hogy az adatgyűjtés, és még inkább a feldolgozás különböző szakemberek közreműködését tette szükségessé. A csoport tagjainak összeválogatása és a munka összhangjának biztosítása, valamint az anyagi előfeltételek megszerzése és különböző hatósági közegek bizalmának és támogatásának megnyerése alulírott vezető feladata volt, akitől a tanulmány elvégzésének eszméje is származott.”

Magyary egyik alapvető felismerése, hogy nincs külön államigazgatás és külön önkormányzat, hanem a mindkettőt átfogó egységes közigazgatás, amely komplex folyamat és művelése multidiszciplináris együttműködést kíván. Felfogásában ennek az átfogó értelemben vett közigazgatásnak a korszerűsítése a modernizáció motorja. A legjobbra törekvés – „the one best way” – jegyében a preindusztriális foktól nemcsak az ipari korszaknak megfelelő fokig történő előrehaladást követelte, hanem a messze jövőbe előretekintő úttörő vállalkozást is kezdeményezett. A főművének tekintett *Magyar közigazgatás* (1942) befejezésében üzenete lényegét így összegezi: *„Közigazgatásunknak komoly reformra van szüksége. Annak lényegét úgy fejeztük ki, hogy preindusztriális közigazgatásból posztindusztriális közigazgatássá kell átalakulnia.”*

Amikor Magyary meghalt, akkor kezdődött egy új ipari forradalom. Sőt, egy ennél is lényegesebb változás, egy globális technológiai revolúció, amelynek tengelye az informatikai forradalom. Ennek kezdeményezésében úttörő szerepet játszottak Neumann János, Szilárd Leó, Wigner Jenő, Kármán Tódor és más magyar tudósok. Az ipari forradalommal a földműves társadalom ipari társadalommá változott. Az új forradalommal az ipari társadalom posztindusztriális, információs társadalommá változik.

Ma a világ és benne hazánk éppen annak a posztindusztriális korszaknak kihívásaival küzd, amelyet a nagy tudós és szervező több mint fél évszázada már előre látott, s amelynek egyik nemzetközi rangú előfutára volt.

*

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
BIBLIOTHECA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE

BUDAPEST, 1965. márc. 31.

V., AKADÉMIA UTCA 2.
TEL.: 126-177

12.097/1965.

Mináryné Techert Anna

Budapest, XIV.

Thököly ut 162

Az Ön által a MTA Könyvtárának ajándékozott
alábbi anyagot:

dr. Magyar Zoltánné Techert Mergit dr.
önéletrajzát, munkáinak jegyzékét és utolsó leveleik máso-
latát - a mai napon a Könyvtár kézírattárának állományába
vettem ezzel a kikötéssel, hogy ez az anyag kutatók rendel-
kezésére csak az Ön személyes beleegyezésével bocsátható.

Az ajándékért köszönetet mondok .

dr. Csapodi Csaba

a MTA Könyvtár Kézírattárának
vezetője.

A MTA Könyvtárának utóbb: 1966. jan. 21-én ajándékozott:
MAGYARY ZOLTÁN: "Küzdelem a haladásért" c. "Emlékirat" bucsulevél'
ajándékképpen köszönettel átvettük a fenti kikötéssel .

1966. I. 21.

Osztályvezető helyett:

dr. Sáfár György
tud. főmunkatárs.

Magyary Zoltán nyomatékosan hangsúlyozta, hogy gondolatainak és nézeteinek csak azért a fogalmazásáért vállalja a felelősséget, amelyeket azoknak ő adott, nem pedig azért, amit elfogult érdekeltek, vagy ellenségei ráfogtak, vagy neki tulajdonítottak. „Nézeteim könyveimben világosan és kellő részletességgel megtalálhatók. Ezért igényt tartok arra, hogy rólam csak könyveim alapján és meghallgatásommal mondjanak ítéletet.”

A Magyary Zoltán műveiből megjelent korábbi válogatások gazdag képet adtak a közigazgatás terén kifejtett elméleti és gyakorlati tevékenységéről, melyekből meggyőzően nyert bizonyítást, hogy őt a közigazgatástudomány hazai és nemzetközi klasszikusai között illeti hely.

Jelen válogatás a fentiek kiegészítéseként szeretné azt is bemutatni, hogy Magyary ugyanakkor olyan formátumú egyéniség, aki a magyar és nemzetközi természettudományos és műszaki haladás legnagyobb menedzserei közé tartozik.

Válogatásunk alapját a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának könyvtári és levéltári anyagai képezik. E könyvtár kézirat tárának kincsei között együtt találhatók Bolyai János, Neumann János Ortvay Rudolf, Szent-Györgyi Albert, Bay Zoltán és a magyar tudomány más kiemelkedő alakjainak levelei és más dokumentumai. Magyaryné Techert Margit testvére, Mináryné Techert Anna 1965-ben az Akadémiai Könyvtárnak adományozott fontos személyes és tudományos dokumentumokat. Lánya, Mináry Olga az idei évfordulón újabb adományokkal gazdagította a Magyary-hagyatékot.

Ezek alapján készült jelen munka. Számos dokumentum, köztük Magyary Zoltán búcsúlevele, nyomtatásban először e kiadványban lát napvilágot.

Kiadványunkkal tisztelegni kívánunk Magyary Zoltán emléke előtt, és szeretnénk felidézni a magyar modernizáció számára egyre időszerűbb üzenetét.

JEGYZETEK

A kötetben szereplő személyekről részletes információk találhatóak a következő művekben:

Magyar életrajzi lexikon. Főszerk.: Kenyeres Ágnes. II. köt. Bp., Akadémiai, 1969.; Magyarok a természettudomány és a technika történetében. Életrajzi lexikon A-tól Z-ig. Főszerk.: Nagy Ferenc. Bp., OMIKK, 1992.; Új magyar irodalmi lexikon. Főszerk.: Péter László. I. köt. Bp., Akadémiai, 1994.

Magyary Zoltánról részletes információk találhatóak a következő művekben:

Szaniszló József: A közigazgatástudomány oktatásának és tanszékeinek története az ELTE Jog- és államtudományi karán 1777-1977 között. ELTE Sokszorosító Üzem, 1977. II. kötet.; Diagnózis és terápia. Magyary Zoltán társadalomszervező tevékenysége. Szerk.: Andrassy Mária. I-II. köt., Bp., Országos Közművelődési Központ, 1986.; A közigazgatás fejlesztése és szervezése. Válogatás Magyary Zoltán professzor közigazgatástudományi iskolájának szellemi hagyatékából. Vál. és szerk.: Csuth Sándor, Gáspár Mátyás. Bp., MTA Államtudományi Kutatások Programirodája, 1988.; A magyar közigazgatás-tudomány klasszikusai 1874-1974. Szerk. és bev.: Lőrincz Lajos. Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1988.; Szaniszló József: A Magyary-iskola és háború utáni sorsa. Közigazgatástudomány-történeti visszapillantás. Bp., ELTE Államigazgatási jogi tanszék, 1993.

A kötetben közzétett levelek és dokumentumok eredetije a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárában az alábbi jelzetek alatt található:

- 6. o. Képes Figyelő [évf.- és oldalszám nélkül] Gyarapodási napló 11/1995
- 18. o. Magyary Zoltán Ex librise Gyarapodási napló 11/1995
- 19. o. Levél Ilosvay Lajoshoz (1923. ápr. 24.) Ms 5287/6
- 20. o. Levél Ilosvay Lajoshoz (1926. febr. 16.) Ms 5287/7
- 21. o. Levél Ilosvay Lajoshoz (1927. júl. 7.) Ms 5287/11
- 22. o. Levél Zolnai Bélához (1927. febr. 28.) Ms 4119/539
- 59. o. Levél Ilosvay Lajoshoz (1928. szept. 10.) Ms 5287/15
- 61. o. Levél Klebelsberg Kunohoz (1929. júl. 20.) Gyarapodási napló 11/1995
- 70. o. A tudomány nemzetközisége. Nemzetközi verseny és együttműködés (1936) Ms 4707/170
- 77. o. Búcsúlevél Molnár Kálmánhoz (1945. márc. 24.) Ms 10.640/3

Ezúton is szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akiknek segítsége, támogatása lehetővé tette jelen kiadvány megjelenését. Személy szerint külön köszönetet mondok Mináry Olgának a Magyary-dokumentumok közzétételéhez való szíves hozzájárulásáért.

MAGYARY ZOLTÁN
TUDOMÁNYOS MŰHELYÉBEN

MAGYARY ZOLTÁN: KÖNYVE

h. 5297/6.

M. KIR. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERIUM
TUDOMÁNYOS ÉS KÖZMŰVELŐDÉSI INTÉZMÉNYEK S A SZABADOKTATÁS ÜGYOSZTÁLYA
V. HOLD-UTCA 16

Budapest, 1923. ápr. 24.

Méltóságos Uram!

A Tudományos Tanonlatok és Termények alakuló Országos Bizottságának alakuló üléséről kísértett jegyzőkönyvnek két példányát bízottkodom aláírás nézett melliketten hozzád juttatni. A második példányt az alapbábj megerősítése iránt a belügyminiszterhez intézendő kérvényhez fogom csatolni. Tisztelettel kérem, hogy a jegyzőkönyvet aláírás után hozzád méltossággal vissza küldeni.

Együttal van kezelem közhíni, hogy az Országos Népakadémián kérvénye ügyében telefonmegbeszélésünk értelmében intért miniszteri választ 44.366/2 sz. a. g. e. április hó 15-én küldtük el. Azóta nem illetőleg már megérkezett.

Mély tisztelettel

igaz bizalmas

Magyar László

Budapest, 1926. II. 16.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Méltóságos Uram!

A magyar tudomány nemzetközi helyrete c. dolgozatomnak egy kefelevonatat bátorodom mellékelten nyabeosni óhajod szerint rendelkezésedre bocsátani.

A kiveneréseim alkalmából kifejezet négtelenül jóleső és kegyes jókívánságaidért erúten is hálás köszönetet mondva vagyok mely tisztelettel
igaz szolgál
Magyar Lóttán

u. 5247/111.

M. KIR. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSI
MINISZTERIUM III/B UGYOSZTÁLYA

TUDOMÁNYPOLITIKAI ÜGYEK
KÜLFÖLDI TUDOMÁNYOS KAPCSOLATOK
ORZÁGOS GYŰJTEMÉNYGYŰJTEMÉNYEK
VIDÉKI KÖZGYŰJTEMÉNYEK
DIÁKSZOCIÁLIS ÜGYEK

BUDAPEST, 1927. július 7-én.
V. BATHORY-UTCA 12.

MAJTER
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Méltóságos Uram !

Értesültem róla, hogy tegnap keresni méltóztattál, de a sok várakozó miatt elmentél. Sietek tudatni, hogy ezt rendkívül sajnálom, mert örömmel állok mindig személyesen rendelkezésedre. Ujjonul az előszobámban és csak azért történhetett ez meg, de kioktattam már arról, hogy ez máskor ne ismétlődhessék. Légy kegyes talán telefonon felhívni és közölni nagybecsű óhajodat.

Kiváló tisztelettel

igaz szolgád:

Magyar Lajos

Méltóságos

Dr. Ilosvay Lajos

nyug.államtitkár úrnak, a Tudományos Akadémia másodelnökének,

Budapest.

M. KIR. VALLÁS- ÉS KOZOKTATÁSÜGYI
MINISZTERIUM III/B UGYOSZTÁLYA

TUDOMÁNYPOLITIKAI ÜGYEK
KÜLFÖLDI TUDOMÁNYOS KAPCSOLATOK
ORSZÁGOS GYŰJTEMÉNYEGYETEM
VIDÉKI KÖZGYŰJTEMÉNYEK
DIÁKSZOCIÁLIS ÜGYEK

BUDAPEST, 1928. február 28-án.
V. BATHORY-UTCA 12.

Kedves Barátom !

Azt reméltem, hogy múlt heti szegedi tartózkodásunk alkalmával találkozni fogunk. Mivel ez sajnálatomra nem történt meg, ezen az uton köszönöm meg a Széphalom-nak megküldött szép számát és ehhez melegen gratulálok.

A napokban kupom meg a nyomdából A magyar tudománypolitika alapvetése című 40 ives munkát, amelyről már bizonyára méltóztattál hallani. Azt nemcsakára Neked is megküldöm és köszönettel fogom venni, ha azzal folyóiratodban foglalkozni fogtok.

Szívvel üdvözl

igaz híved:

Magyar Lottó

A MAGYAR TUDOMÁNYPOLITIKA ALAPVETÉSE

**SZERKESZTETTE
MAGYARY ZOLTÁN**

**KIADJA
A TUDOMÁNYOS TÁRSULATOK ÉS INTÉZMÉNYEK
ORSZÁGOS SZÖVETSÉGE**

**BUDAPEST
KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA
1927**

TARTALOMJEGYZÉK.

Előszó. Írta <i>gróf Klebelsberg Kuno</i>	Oldal I.
Tartalomjegyzék	V.

BEVEZETÉS.

1. §. Tudománypolitikánk mai állapota és e mű programja. Írta <i>Magyary Zoltán</i>	3
---	---

I. FEJEZET.

A statisztika adatai	19
2. §. Adalékok Magyarország kulturális viszonyainak újabbbkori fejlődéséhez. Írta <i>Laky Dezső</i>	21

II. FEJEZET.

A magyar tudományos munka multja, jelene és jövő feladatai	57
3. §. A magyar tudományos élet fejlődése. Írta <i>Kornis Gyula</i>	59
4. §. A filozófia multja, jelene és jövő feladatai. Írta <i>Kornis Gyula</i>	79
5. §. A szellemi tudományok multja, jelene és jövő feladatai. Szerkesztette: <i>Kornis Gyula</i>	91
1. Filológia (nyelvészeti és irodalmi tudományok)	91
a) Magyar nyelvészet. Írta <i>Gombocz Zoltán</i>	91
b) Magyar irodalomtörténet. Írta <i>Horváth János</i>	93
c) Magyar néptudomány (etnológia). Írta <i>Solymossy Sándor</i>	96
d) Klasszika-filológia. Írta <i>Huszt József</i>	101
e) Germán filológia. Írta <i>Bleyer Jakab</i> és <i>Petz Gedcon</i>	104
f) Román filológia. Írta <i>Eckhardt Sándor</i>	109
g) Szláv filológia. Írta <i>Melich János</i>	111
h) Keleti filológia. Írta <i>Németh Gyula</i>	111
2. Történettudományok	114
a) Magyar történelem. Írta <i>Hóman Bálint</i> és <i>Szekfü Gyula</i>	114
b) Művészettörténet. Írta <i>Hekler Antal</i>	118
c) Archeológia. Írta <i>Alföldi András</i>	125
3. Jog- és államtudományok	129
a) Jogtudományok. Írta <i>Moór Gyula</i> és <i>Magyary Géza</i>	129
b) Közgazdaságtan. Írta <i>Heller Farkas</i>	132
c) Statisztika. Írta <i>Buday László</i>	137
6. §. A természet-, orvos-, műszaki és mezőgazdasági tudományok multja, jelene és jövő feladatai	140

III. FEJEZET.

A tudományos munka műhelyei és eszközei	141
A) Felsőoktatásügyi intézetek	143
7. §. A tudományegyetemek. Írta <i>Magyary Zoltán</i>	143
8. §. Jogakadémiák. Írta <i>Magyary Zoltán</i>	218

9. §. A tudományegyetemi közgazdaságtudományi kar. Írta <i>Erődi-Har-rach Béla</i>	220
10. §. A műegyetem. Írta <i>Zelovich Kornél</i>	230
11. §. A Bánya- és Erdőmérnöki Főiskola. Írta <i>Mihalovits János</i>	266
12. §. Az Allatorvosi Főiskola. Írta <i>Manninger Rezső</i>	280
13. §. A gazdasági akadémiák. Írta <i>Károly Rezső</i>	286
B) <i>Közygyűjtemények</i>	295
14. §. Múzeumok, könyvtárak, levéltárak. Írta <i>Hóman Bálint és Szekfü Gyula</i>	295
15. §. Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ. Írta <i>Pastei-ner Iván</i>	345
16. §. A bibliográfia. Írta <i>Fitz József</i>	349
C) <i>Kutatóintézetek</i>	368
17. §. A tudományos intézetek. Írta <i>Magyary Zoltán</i>	368
18. §. A m. kir. Csillagvizsgáló Intézet. Írta <i>Tass Antal</i>	370
19. §. A m. kir. Orsz. Meteorológiai és Földmágnassági Intézet. Írta <i>Róna Zsigmond</i>	377
20. §. A m. kir. Földrengési Obszervatórium. Írta <i>Kövesligethy Radó</i>	382
21. §. Az Eötvös Loránd Geofizikai Intézet. Írta <i>Pekár Dezső</i>	386
22. §. A m. kir. Földtani Intézet. Írta <i>Mauritz Béla</i>	395
23. §. A m. kir. Biológiai Intézet Tihanyban. Írta <i>Verzár Frigyes</i>	397
24. §. A növénykert. Írta <i>Soó Rezső</i>	409
25. §. A m. kir. Közegészségügyi Intézet. Írta <i>Johan Béla</i>	421
26. §. Mezőgazdasági kísérletügyi intézmények. Írta <i>Károly Rezső</i>	425
27. §. A m. kir. Központi Statisztikai Hivatal. Írta <i>Kovács Alajos</i>	449
D) <i>Külföldi intézetek</i>	454
28. §. A külföldi magyar tudományos intézetek és egyéb tudományos kap-csolataink. Írta <i>Magyary Zoltán</i>	454
IV. FEJEZET.	
A tudomány művelőinek szervezetei	473
29. §. A Magyar Tudományos Akadémia. Írta <i>Balogh Jenő</i>	475
30. §. A többi tudományos társulatok. Szerkesztette <i>Magyary Zoltán</i>	480
31. §. A Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége. Írta <i>Magyary Zoltán</i>	513
32. §. A nemzetközi tudományos intézmények és szervezetek repertóriuma. Szerkesztette <i>Baranyai Zoltán</i>	521
33. §. A németországi tudományos szervezetek repertóriuma. Szerkesztette a <i>Bertini Magyar Intézet</i>	545
34. §. A Commission Internationale de Coopération Intellectuelle. Írta <i>Magyary Zoltán</i>	551
V. FEJEZET.	
A tudományos munka eredményeinek közzététele	561
35. §. A könyv és története Magyarországon. Írta <i>Gulyás Pál</i>	563
36. §. A szellemi termékek technikai előállítására és forgalomba hozatala. Írta <i>Kcéri Szántó Andor</i>	570
37. §. A tudományos termeléssel kapcsolatos jogviszonyok. Írta <i>Kuncz Ödön</i>	592

VI. FEJEZET.

	Oldal
A magyar tudománypolitika szervezete és céljai	603
38. §. A magyar tudományos élet közigazgatása és kormányzása. Írta <i>Magyary Zoltán</i>	605
39. §. A magyar tudománypolitika jövő feladatai. Írta <i>Magyary Zoltán</i> ..	615
Mutatók	619
Személynévmutató	621
Tárgymutató	625

A KÉPEK JEGYZÉKE.

	Tábla
A 4 fakultás. Mennyezetkép az egri érseki liceumban. Festette <i>Sigrisť Ferenc</i> 1781.	I.
A műegyetemi könyvtár falfestménye. Festette <i>Raksányi Dezső</i>	II.

Tudósok és tudománypolitikusok.

<i>Apáthy István</i> (histológia)	XLIII.
<i>Balassa János</i> (sebészet)	IX.
<i>Balás (Sipcki) Árpád</i> (mezőgazdasági szakoktatás)	XLIV.
<i>Berzeviczy Gergely</i> (nemzetgazdaságtan)	V.
<i>Bél Mátyás</i> (földrajz)	III.
<i>Bolyai Farkas</i> (matematika)	VI.
<i>Böhm Károly</i> (filozófia)	VIII.
<i>Budenz József</i> (összehasonlító nyelvtudomány)	XXIX.
<i>Cserháti Sándor</i> (növénytermelés)	XLIV.
<i>Gróf Cziráky Antal</i> (közjog)	X.
<i>Id. Entz Géza</i> (zoológia)	VIII.
<i>Báró Eötvös Lóránd</i> (fizika)	XXIV.
<i>Fényes Elek</i> (statisztika)	VII.
<i>Goldziher Ignác</i> (izlám)	XXXVIII.
<i>Gragger Róbert</i> (kultúrpolitika)	XLIII.
<i>Gyulai Pál</i> (irodalomtörténet)	XXXIV.
<i>Hajnik Imre</i> (jogtörténet)	X.
<i>Henszlmann Imre</i> (művészettörténet)	XXXII.
<i>Herman Ottó</i> (etnográfia)	XXXII.
<i>Hunfalvy Pál</i> (összehasonlító nyelvészet)	XXXVIII.
<i>Jedlik Ányos</i> (fizika, mechanika)	XXI.
<i>Kautz Gyula</i> (nemzetgazdaságtan)	XVIII.
<i>Kitaibet Pál</i> (botanika)	VIII.
<i>Báró Korányi Frigyes</i> (belgyógyászat)	XLI.
<i>Körösi Csoma Sándor</i> (nyelvtudomány)	VII.
<i>Lóczy Lajos</i> (geológia)	XXXVI.
<i>Pázmány Péter</i> (kultúrpolitika)	III.
<i>Plósz Sándor</i> (perjog)	XLII.
<i>Pray György</i> (történelem)	V.
<i>Pulszky Ferenc</i> (archeológia)	VIII.
<i>Reguly Antal</i> (nyelvtudomány)	XXIX.
<i>Semmelweis Ignác</i> (szülészet)	IX.
<i>Sporzon Pál</i> (mezőgazdasági szakoktatás)	XLIV.
<i>Szalay László</i> (történelem)	XVIII.
<i>Széchenyi István gróf</i> (az Akadémia alapítója)	IV.

	Tábla
<i>Szily Kálmán</i> (mechanikai hőelmélet, nyelvtudomány)	XXXIV.
<i>Tangl Ferenc</i> (élettan)	XLI.
<i>Than Károly</i> (chemia)	XL.
<i>Toldy Ferenc</i> (irodalomtörténet)	XXXVI.
<i>Tormay Béla</i> (kísérletügy)	XLIV.
<i>Tóth Lajos</i> (államtitkár)	XLII.
<i>Török Aurél</i> (antropológia)	XL.
<i>Trefort Agoston</i> (kultúrpolitika)	XXIV.
<i>Ürményi József</i> (kultúrpolitika)	IV.
<i>Vásárhelyi Pál</i> (mérnök)	VI.
<i>Ybl Miklós</i> (építészet)	XXI.

Intézmények.

A budapesti egyetem központi épülete és temploma	XI.
A budapesti egyetem I. sz. sebészeti klinikája	XI.
A debreceni egyetem belgyógyászati klinikája	XIV.
A pécsi egyetem szülészeti klinikája és Pécs városa	XIV.
A szegedi egyetem főépülete	XII.
A szegedi egyetem bölcsészeti és természettudományi kara	XII.
A József-műegyetem	XX.
A közgazdaságtudományi kar	XIX.
A bánya- és erdőmérnöki főiskola, Sopron	XXIII.
Az állatorvosi főiskola főépülete	XIX.
A gazdasági akadémia, Magyaróvár	XXIII.
A Nemzeti Múzeum	XXV.
A Szépművészeti Múzeum	XXV.
A Hopp Ferenc keletázsiai múzeum	XLVI.
Az Iparművészeti Múzeum	XXVI.
A Néprajzi Múzeum	XXVII.
A Mezőgazdasági Múzeum	XXVII.
A szegedi és a veszprémi múzeum	XXVIII.
Az Országos Levéltár	XXVI.
A Csillagvizsgáló Intézet távlati képe	XXX.
A meteorológiai és földmágnassági intézet	XXXI.
A Földtani Intézet	XXXI.
A tihanyi Biológiai Intézet távlati képe	XXXIII.
A Közegészségügyi Intézet	XLV.
Az Alföldi mezőgazdasági intézet, Szeged	XLV.
A Növény-nemesítő intézet, Magyaróvár	XLVI.
A Statisztikai Hivatal	XXXIX.
A bécsi Collegium Hungaricum homlokzata és lépcsőháza	XXXVII.
A berlini Collegium Hungaricum	XXXV.
A római Magyar Történeti Intézet	XXXV.
A Tudományos Akadémia	XXXIX.

Elhelyezési tervek.

A budapesti egyetem elhelyezése	XIII.
A lágymányosi természettudományi telep terve	XXII.
A debreceni egyetem elhelyezése	XVI.
A pécsi egyetem elhelyezése	XV.
A szegedi egyetem elhelyezése	XVII.

BEVEZETÉS.

1. §. TUDOMÁNPOLITIKÁNK MAI ÁLLAPOTA ÉS E MŰ PROGRAMMJA.

Irta MAGYARY ZOLTAN.

*I. A háború előtt elért fejlődési fok. II. Mai tudományos birtok-
állományunk meghatározása. III. Az újabb fellendülés tényezői.
IV. E mű célkitűzése. V. E mű szerkezete.*

I. A trianoni béke Magyarországot kulturális téren két irányban állította új helyzet elé. Egyrészt az itthoni tudományos munkásság lehetősége tekintetében, másrészt a külfölddel való tudományos kapcsolatok terén.

Magyarországon az utolsó ötven év alatt nagyszámú kulturális és tudományos intézet jött létre és a tudomány művelése jelentékeny külső és sok tekintetben számottevő belső eredményeket mutathatott fel. A magyar művelt középosztály a városok emelkedésével és fejlődésével annyira megizmósodott, hogy a tudományos pályák szukreszcenciáját és annak elhelyezkedését biztosítani tudta és a tudomány eredményeit közlő irodalom és előmozdító mozgalmak számára elég erős anyagi támaszt is jelentett.

Tudományos életünk azért nem volt ment sok hátránytól. A tudomány művelése inkább extenzív, mint intenzív volt. Sokan foglalkoztak egyes tudományágakkal, de kevesen törekedtek abban úgy elmélyedni, hogy annak a tudománynak előbbrevitelére alkalmasak lehettek volna. A tudományos búvárkodás és a szoros értelemben vett tudományos kutatás egyes emberek egyéni hajlandóságának volt a következménye, nem pedig egy tudományos iskolának, tudományos üzemnek a hatása, amely vonzóerőt gyakorol a tehetségüket bontakozni érző tudósjelöltekre és azokat a tudomány műhelyének titkaiba beavatva, a módszeres munka ismeretével felszerelve, adja át az életnek, hanem ehelyett az autodidaxisnak fáradságos útját járta túlnyomó része azoknak, akik legmesszebbre értek.

Ennek szociális okai is voltak. Aránylag kevés olyan állás volt, amely tudósok számára lett volna fenntartva és így sokszor nagy vállalkozás volt fiatal embertől az, hogy olyan tudományoknak szentelje életét, amelyek egész munkaerejét lefoglalják, mert sokszor az egyetlen tanszéket elfoglaló tanár bizonytalan élettartamától függött az, hogy célját egyáltalán elérheti-e. Ezen a helyzeten volt hivatva segíteni a két új egyetem, amelyek létesítésére ez a szempont döntő hatású volt. Sajnos, szervezésük és felállításuk alig hogy megindult, kitört a háború, mely az építkezési munkák folytatását megállította, sőt a pozsonyi és kolozsvári egyetem székhelyének és az utóbbi gazdag felszerelésének elvesztésével végződött.

A tudomány nemzetközi kapcsolatai a háború előtt szépen kiépültek. A tudományokat európai színvonalon művelő tudós szaktudományának bármely nyelven megjelent újabb műveiről tájékozódhatott, a nemzetközi bibliográfiák hozzáférhetővé tették és habár a nemzetközi könyvcseré nem volt is intézménye-

sen megszervezve, nem volt elérhetetlen az, hogy kiki saját erejéből megszerezze az őt legjobban érdeklő külföldi műveket. A nemzetközi tudományos társulatokban és kongresszusokon sűrűn és tudományos tekintéllyel részt vettünk, habár Ausztriával való közjogi viszonyunk miatt, melyet a külföldiek legnagyobb része nem értett, politikai és műveltségi önállóságunk elismertetéséért állandó küzdelmet kellett vívunk.

Ez utóbbi tekintetben volt — részben ugyan önhibánkból — legnehezebb helyzetünk.

A magyar nem tartozik az indogermán fajhoz. De, mint keleti jövevénynek is, geográfiai elhelyezkedésének biztosítása után a nyugati civilizációhoz való csatlakozása őszinte, rendületlen és eredményes volt, úgyhogy az utolsó kilenc évszázad alatt Nyugat-Európa szellemi életével állandó kapcsolatban élt, felszívta és nemzeti egyéniségéhez idomította ennek a civilizációnak irányeszméit és jelentős megnyilatkozásait s összes anyagi és szellemi szükségleteit ugyanazon elvek szerint elégítette ki.

A nyugati műveltséggel való összeolvadásunknak nagyszámú megdönthetetlen bizonyítéka van. Szent István államépítő munkája, középkori, román és csúcsíves stílus építészeti műemlékeink, a XIV. század első felében bevezetett arany valuta, az 1371-ben alapított pécsi egyetem, a renaissance humanista-műveltséghez való szoros csatlakozásunk stb. mind ezt mutatják és ha még valami döntő bizonyítékot keresünk, elég utalnunk nagy nemzeti kódexünkre, Werbőczy Tripartitumára, amely igazolja, hogy a nemzet az európai kultúra egész jogi apparátusának birtokában volt.

A mohácsi vész utáni három részre osztásunk idejében is fenntartottuk a Nyugat-Európával való szellemi együttműködést. Ez még külön lendületet is vett a reformáció következtében, amely a magyar ifjak egy részét, akik addig leginkább az olasz egyetemekre jártak, a németországi, hollandiai és angolországi egyetemekre vonzotta.

Érdemes utalnunk a nagy disputára, amelyet a XVII. században a Sorbonne és a magyar püspöki kar vívott a gallikán egyház négy tétele felett, 1682-ben. Másfelől Apáczai Cseri János már 1655-ben hirdeti Descartes filozófiáját, amelyet Németországban csak később kezdtek tanítani.

A XVIII. században, sajnos, szellemi életünket nagyrészt megbénították az osztrák császári kormány intézkedései, amely a külfölddel való összeköttetéseinket elvágni, a sajtószabadságot megszüntetni igyekezett. A francia és angol felvilágosodás mégis különböző utakon beszűrődött és II. József abszolutisztikus kísérletének bukása után nemcsak az alkotmányt állították helyre, hanem ennek a régi és középkori alkotmánynak tradíciói kezdtek keveredni az angol alkotmánynak tételeivel és Montesquieu filozófiai eszméivel, sőt Rousseau ábrándjaival. Ezek az 1790/92. évek gazdag magyar politikai irodalmában bőven mutatták hatásukat, amely irodalom tulajdonképpen már Mária Terézia korában a szépirodalomnak Voltaire és az enciklopédisták hatása alatti felvirágozásával indult meg.

A Mária Terézia korában, 1770-ben létesült selmecbányai bányászati és erdészeti főiskola e téren egyike volt a legelső intézeteknek, mintájául szolgált a méziéresi katonai iskola laboratóriumi berendezésének, amelyet viszont 1794-ben a párizsi École polytechnique használt fel.

A XIX. században a nagy európai szellemi áramlatokkal való együttműködés teljes volt a filozófia, a jog- és államtudomány, a nemzetgazdaságtan és a szociális tudományok terén. A XVIII. század patriarchális és rendőri kormányzata által felállított korlátok összedőltek, a Kant és Hegel eszméi előtt felállított hivatalos fék hiábavaló volt. Erős filozófiai mozgalom fejlődött ki különösen a protestánsok főiskoláin Nagyenyeden, Pápán és Sárospatakon.

A XIX. század második felében fejlődött ki teljesen a filozófia, a szociális és politikai tudomány terén a legmagasabbrendű együttműködés az egész emberiség szellemi munkájával. De nagy kár, hogy főleg nyelvi elszigeteltségünk következtében a külföldi tudós világ nem szerezhette tudomást erről a tevékenységről, kivéve, ha egyes magyar szerzők abban a helyzetben voltak, hogy műveiket fordításban közzétehették. E tekintetben a természettudományok művelői kétségtelenül kedvezőbb helyzetben voltak egyrészt az ily természetű kiadványoknak nemzetközi szervezése miatt, másrészt mert tudományuk természeténél fogva szorosabban vannak egymáshoz kapcsolva. Ezért az orvostudomány, állatorvosi tudomány, fizikai, technikai tudományok és a matematika terén a magyar tudomány állása általánosan ismertnek inkább tekinthető. Például a két Bolyainak latin nyelven írt munkáit, vagy Eötvös Lorándnak a torziós ingával végzett kísérleteit és a nehézkedésre vonatkozó eredményeit az egész tudós világ ismeri és használja.

A filozófiai tudományokra nézve ez inkább csak kivétel. Ismeretes, hogy báró Eötvös Józsefnek „A XIX. század uralkodó eszméi” című műve németül is megjelent és az egész világ irodalma tudomást vett róla. Laboulaye *L'État et ses limites* című művében ezt a művet Stuart Millnek a *Szabadságról* írt művénel jobbnak tartja és Cherbuliez egy svájci folyóiratban, a „Bibliothèque Universelle”-ben Eötvös munkáját egy rangba helyezi Stein Lőrincével, a híres egykorú tudósával.

Más példa a magyar filozófus, Böhm Károly, aki később négy kötetben fejtette ki hatalmas filozófiai rendszerét és fiatal korában német filozófiai folyóiratokban közölt egyes tanulmányokat. Nagy műve azonban, melyet az imént említettünk, a német filozófusok előtt teljesen ismeretlen, mert elsősorban saját nemzete számára kívánta a nagy titkot felfedezni és nem ért rá művét magyarul sem befejezni, úgyhogy művének utolsó kötete nem saját kezéből ment a nyomdába. Még kevésbé volt ideje arra, hogy idegen nyelvre való fordításáról gondoskodjék.

Ezek a nehézségek azonban a természettudományok terén is megvannak. Erre jellemző példa Högyes Endre budapesti orvosprofesszor esete, aki „az asszociált szemmozgások idegmechanizmusa”-ról 1879–80-ban alkotta meg élete halhatatlan művét, mely a Magyar Tudományos Akadémiának 1881-i Évkönyvében jelent meg 162 lapnyi terjedelemben. Sajnos, hogy Högyes ezt a munkáját más európai nyelven nem közölte s így rejtve maradt a nagyvilág tudósai előtt, míg csak halála után az Akadémia ki nem adta németül is, ama sajnálatos tény által ösztönözve, hogy a műnek legfontosabb részletét, a „labyrinthogen nystagmus” felfedezését Bárány, akkor még bécsi docens, s nem régóta Upsalában egyetemi tanár, a saját, Nobel-díjat nyert munkáiban Högyes nevének említése nélkül felhasználta.¹

Böhm és Högyes könyvének sorsa jellemző annak bemutatására, hogy egyrészt milyen intenzív szellemi élet folyik sok tekintetben Magyarországon és hogy másrészt milyen súlyos nehézségei vannak ez elszigetelt nemzet részére a nemzetközi szellemi együttműködésnek, mivel nyelve a többi európai nemzetek számára annyira idegen.²

De nemcsak irodalmi kölcsönhatás fejlődött ki, hanem újból előfordulnak, mint már előbb a XV. században, tanárcsereik; nem elszigetelt jelenség, hogy a kiváló cseh pedagógus, Comenius, a sárospataki kollégiumban tanít és hogy

¹ L. Györy Tibor: A magyar orvosok szerepe az orvosi tudomány kiépítésében. Az Orvosi Hetilap 1924. évfolyamában.

² A fenti másfél oldalhoz Concha Győzőnek a Commission de Coopération Intellectuelle kérdőívére adott válasza felhasználatott. (Kézirat.)

a német Opitz és Bisterfeld, valamint az angol Bazire Erdély főiskoláin foglalnak el tanszéket, viszont vannak magyar tanárok, akik külföldi egyetemeken tanítottak. Hogy német példákat említsek: Melanchtonnak egyik tanítója Wittenbergben Johannes Hungarus volt; Valentinus Pannonius 1588–1594. az orvosi tudományokat tanította a königsbergi egyetemen, melynek négy ízben rektora is volt; Szántó (Arator) István, Pázmány Péter (1597–99. és 1603–1607.), Forró György és Nagy János (1600), mind a négyen jezsuiták, a XVI. század végén a gráci egyetem tanárai voltak. Kassay Mihály a wittenbergi egyetem tanára volt, s ő alapította az ottani magyar könyvtárt is, mely később Halleba került és most a Berliini Magyar Tudományos Intézet könyvtárának kiegészítője. Aurifaber János (1553) és Erdősi János (1544), Selzer Ambrus (1540–68) Bécsben tanított, Preysz Kristóf (Christophorus Pannonius) Melanchton benső barátja az Odera-menti Frankfurtban, majd Königsbergben volt professzor (1542–1559), Segner András, a jeles fizikus (a Segner-kerék feltalálója) a hallei, Bél Károly András, a híres Bél Mátyás fia, a lipcei egyetem rendes tanára volt.¹

Mások az olasz kultúra iránt vonzódtak és ott érvényesültek, így Giovanni d'Ungheria az orvostudománynak (1461), Dionisio d'Ungheria a logikának (1471) és Gregorio d'Ungheria a csillagászat- és mennyiségtannak (1472), mind a bolognai egyetemen voltak a tanárai. Zsámoki (Sambucus) János (1555–59) a páduai egyetemen tanított.

A XVIII. században Uri János, a jeles orientalista, az oxfordi Bodley-könyvtár könyvtárosi tisztségét töltötte be. És az újabb időkben is többen kerültek külföldre. Így a bécsi egyetemre Endlicher István botanikus, Hayek orvostanár, Hyrtl a nagy anatómus, Rosas a szemész, Lippich a belgyógyászat, Kapossy a bőrbetegségek, Benedikt az idegbajok, Politzer a fülgyógyászat tanára, Peczval József, a kiváló matematikus és természettudós, vagy a nagy Semmelweis, aki a zürichi egyetem meghívását nem fogadta el és Balassa a jeles sebész, aki visszautasította a bécsiekét, Körösi Csoma Sándor a nyelvész és utazó, Lenhossék Mihály, aki a tübingai egyetemen volt az anatómia rendkívüli tanára, vagy ma is Stein Lajos filozófus, berni ny. r. tanár, Lénárt Fülöp a jeles fizikus Heidelbergben, Stein Aurél geográfus, a lahorei egyetem volt tanára, Gragger Róbert a berlini egyetem magyar professzora, Schwartz Bertalan a lipcei egyetem római jogásza, Entz Géza a zoológia tanára az utrechti egyetemen, Csekey István a közigazgatási jog tanára a dorpati észt egyetemen stb.

Mindezek kétségtelen bizonyosságai a külföld szellemi mozgalmaival való élénk, bár szervezetlen és szaggatott kapcsolatunknak. Mutatják, hogy régen megvan nálunk is a képesség és hajlandóság és a külföldön a lehetőség arra, hogy vele szellemi kapcsolatba kerüljünk, az ottani szellemi mozgalmakba bekapcsolódva, a nemzetközi tevékenységből a magunk részét eredményesen és a többi művelt államokkal egyenlő színvonalon kivegyűk.

Az utolsó évszázadban az egész világ szellemi kapcsolatai rendkívül megszorodtak, aminek igen nagy a jelentősége. A közlekedés fejlődésével, sőt magának a pusztá gondolat- és hírközlésnek a posta, telefon és távíró útján való meggyorsulásával és nagy elterjedésével a művelt világ szellemi képe alaposan megváltozott és a drótnélküli telefon gyors fejlődésével újabb nagy-jelentőségű változás előtt áll. Az elemi ismeretek jelentékeny mennyiségére oly széles néprétegek tettek szert, hogy ma már az elemi oktatás szervezése útján közel jutottunk ahhoz a célhoz, hogy ezekkel az ismeretekkel mindenki el legyen látva. De egyre növekszik azoknak a száma is, akik jóval magasabb műveltségre törekcsenek és egyre többen végeznek egyetemi tanulmányokat.

¹ Kóssa Gyula: Hanyatlóban van-e a magyar tudományosság? 1905. Frankl (Frankl) Vilmos: A hazai és külföldi iskolázás a XV. században. 1873. 201. l. — György Tibor i. h.

De nemcsak az átlagember szellemi színvonala emelkedett nagy mértékben ez alatt az idő alatt, hanem a tudomány művelése is nagy változáson ment át. Az egyetemek, még inkább az egyetemi tanszékek száma, a tudományos kutató-intézetek nagyon megsaporodtak. A szellemi érintkezés meggyorsulása és könnyűvé válása a tudományos eredményeknek is néhány világnyelv útján az egész világon való elterjedésére vezetett s azok elterjedését a tudományos folyóiratok, nemzetközi kongresszusok és más eszközök útján szervezték is. A világháború óta pedig a nemzetközi szellemi együttműködés rendszeres kiépítésére a Nemzetek Szövetsége állandó bizottságot alakított, mely a nemzetközi tudományos kapcsolatok szervezése terén nagy haladást jelenthet. Fontosságát méltóan jellemzi a következő mondat egyik kiadványában: „L'avenir intellectuel de l'humanité ne dépend pas d'elle (sc. de la Société des Nations) mais il est tout entier dans sa compétence“.¹

Ebben a fejlődésben Magyarország is részt vett és fentebb rámutattunk, hogy a háború előtt mennyire jutott.

A világháború azonban a tudományos élet állapotát mindenütt nagyon súlyosbította, a vesztes államokban meg a békeszerződések rendelkezései által éppen megrendítette. A tudomány nemcsak emberekben vesztett sokat a hősi halottak és az elszakított területeken maradtak által, hanem intézményekben, felszerelésben és munkalehetőségben is nagyok a veszteségei. Azóta ugyan sok minden történt. Igyekeztünk sokat pótolni, amit lehetett, újra építeni, de mindennek nagy akadály a elszegényedésünk és a fokozott jelentőségű nemzetközi kapcsolatok nehéz újraépítése. Mindkét ok arra kényszerít, hogy erőinkkel pontosan számot vessünk és célkitűzéseinkben helyesen válasszunk.

II. Annak a feladatnak megoldásában, hogy tiszta képet alkossunk magunknak arról, mi az országnak mai tudományos birtokállománya, és milyen annak teljesítőképesége, különböző nehézségekkel állunk szemben.

Először is nincs ilyen rendszeres adatgyűjtés a multból. Másodszor még az sincs tisztázva, hogy milyen adatok a legalkalmasabbak ennek az állapotnak feltüntetésére, miért maga az intézmények külsőségeinek felsorolása azok fajsúlyára és tudományos jelentőségére vonatkozó felvilágosítást nem nyújt és végül egyelőre meglehetősen tájékozatlanok vagyunk az ezidőszertől külföldön élő magyar tudományos közönség számáról, szükségleteiről és erejéről.

De ez a kérdés a külföldön sincs tisztázva és e téren a Nemzetek Szövetsége is nehézségek előtt áll, amelyeknek elosztatását szintén programjába vette.

Tudományos birtokállományunk megállapítására a következő adatok segítségével nyerhetjük a legexaktabb képet:

- a) az általános kulturális statisztikából,
- b) tudományos intézményeink ismertetéséből,
- c) a tudományos munkásságra hivatott szakférfiak által betöltött állások számából,
- d) tudományos irodalmi termelésünk kimutatásából,
- e) az állami költségvetés, illetve zárószámadás adatainak és tanulságainak megfigyeléséből.

Az a) alatti kérdést a következő cikk önállóan tárgyalja.

A b) alatti kérdésre a választ megadja a III. fejezet. Az egyes intézmények keletkezési éveinek figyelembevételéből kitűnik a fejlődés vonalának rajza.

A c) alattiakra vonatkozó adatokat a következő oldalakon olvasható táblázatok mutatják ki.

¹ M. Luchaire: Observations sur quelques problèmes de l'organisation intellectuelle internationale. Société des Nations. Commission de la coopération intellectuelle. Brochure No. 2. 3. 1.

A tudományos munkával foglalkozók költségvetési állásainak kimutatása.

C í m	1880											1900											1913											1926/27*										
	k ö l t s é g v e t é s i é v																						f i z e t é s i o s z t á l y																					
	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.										
I. Vallás- és közoktatásügyi minisztérium. Budapesti kir. m. Pázmány Péter-tudományegyetem.																																												
Hittudományi kar..	—	8	—	—	—	—	—	9	1	—	—	—	—	—	5	5	2	—	—	—	—	12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—								
Jog- és államtudományi kar...	—	17	1	—	—	—	—	20	6	—	—	—	—	—	12	14	—	—	—	—	—	19	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—								
Orvostudományi kar	—	15	4	—	20	—	—	18	6	—	—	5	40	—	11	11	12	9	6	39	25	30	2	9	6	38	36	—	—	—	—	—	—	—	—									
Bölcsészettudományi kar..	—	25	7	—	8	—	—	39	6	—	—	4	14	—	25	19	7	1	5	10	9	50	—	4	5	11	11	—	—	—	—	—	—	—	—	—								
Együtt	—	65	12	—	28	—	—	86	19	—	9	54	—	53	49	21	10	11	49	34	111	2	13	11	49	47	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—								
	105											168											227											233										
M. kir. budapesti egyetemi közgazdaságtudományi kar.																																												
	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	19	2	5	1	3	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—							
																							33																					
(Kolozsvári) m. kir. Ferenc József-tudományegyetem (Szeged).																																												
Jogi kar	—	12	—	—	—	—	—	14	—	—	—	—	—	—	6	9	1	—	—	—	—	16	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—							
Orvosi kar	—	12	—	—	—	11	—	13	—	—	—	1	21	—	6	8	3	3	5	18	4	16	—	—	5	2	20	18	—	—	—	—	—	—	—	—	—							
Bölcsészet-, nyelv- és tört.-tud. kar	—	11	—	—	—	—	—	16	—	—	—	—	—	—	8	8	—	1	2	—	1	16	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—							
Mathematikai és term.-tud. kar...	—	8	—	—	—	5	—	9	—	—	—	1	6	—	6	3	3	1	4	6	4	12	—	—	2	3	6	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—							
Együtt	—	43	—	—	—	16	—	52	—	—	—	2	27	—	26	28	7	5	11	24	9	60	—	—	8	6	26	24	—	—	—	—	—	—	—	—	—							
	59											81											110											124										
Debreceni m. kir. Tisza István-tudományegyetem.																																												
Ref. hittudományi kar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—							
Jog- és államtudományi kar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—							
Orvostudományi kar	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	17	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—							
Bölcsészettudományi kar..	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—							
Együtt	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—							
																							93																					
*) A 7000/1925. M. E. sz. rendeletben a takarékosági bizottság javaslata alapján megállapított létszám.																																												

*) A 7000/1925. M. E. sz. rendeletben a takarékosági bizottság javaslata alapján megállapított létszám.

C í m	1880						1900						1913						1926/27														
	k ö l t s é g v e t é s i é v																																
	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.						
	f i z e t é s i o s z t á l y																																
(Pozsonyi) m. kir. Erzsébet-tudományegyetem (Pécs).																																	
Ag. ev. hittudományi kar																												8					
Jog- és államtud. kar...																												13					
Orvostudományi kar																										5	3	16	16				
Bölcsészettudományi kar..																												12	1				
																												50	—	5	3	16	17
Együtt																															91		
M. kir. József Műegyetem.																																	
		28	—	—	17	—	—		31	1	—	17	34	—	21	18	—	17	17	39	13		46	2	22	21	29	28					
		45							83							125							148										
Állami jogakadémiák.																																	
		—	—	10	—	—	—	—	—	1	7	—	—	—	—	—	3	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
A vallás- és közoktatásügyi tárca egyéb címei																																	
Konkoly-Thege csillagvizsg. áll...		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	—	—	—	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
M. Nemzeti Múzeum		2	7	—	3	3	—	1	—	5	13	9	—	—	1	4	13	12	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Országos Képtár		—	1	—	—	—	—	1	—	1	1	—	—	—	—	2	1	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Orsz. M. Iparművészeti Múzeum..		—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	1	—	2	3	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Eötvös-Kollégium		—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	3	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Polgári iskolai tanárképzők		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	13	13	—	—	—	—	—	—	—	
Gyűjteményegyetem		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9	18	27	36	2	2	—	—	—	—	
Együtt		2	8	—	3	3	—	2	2	6	16	10	1	—	2	9	19	20	21	1	—	—	11	36	44	36	2	2	—	—	—	—	
		16							37							72							131										

C í m	1880											1900											1913											1926/27										
	k ö l t s é g v e t é s i é v																																											
	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.										
	f i z e t é s i o s z t á l y																																											
II. Földmívelésügyi minisztérium.																																												
Allatorvosi főiskola	—	1	4	—	—	—	—	5	4	1	2	5	9	—	6	5	3	3	10	8	9	—	6	2	3	9																		
Gazdasági akadémiák	—	2	8	—	1	—	—	1	10	—	—	2	—	—	5	20	20	10	10	6	3	14	15	8	2	7																		
Kísérletügy	—	—	—	—	—	—	—	1	1	5	15	12	—	—	5	13	17	16	30	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—								
Meteorológiai Állomás	—	—	1	—	2	—	—	1	—	4	4	5	—	—	1	3	5	5	5	—	7	17	32	35	24	20																		
Földtani Intézet	—	1	2	1	2	—	—	1	4	5	3	5	—	1	2	5	5	5	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—								
Együtt	—	4	15	1	5	—	—	9	19	15	24	29	9	1	19	46	50	39	62	14	19	31	53	45	29	36																		
	25							105							231							213																						
III. Kereskedelemügyi minisztérium.																																												
Statisztikai Hivatal	1	—	2	3	2	—	—	1	2	5	4	4	4	—	1	4	4	4	4	10	—	1	4	5	6	6	3																	
Együtt	8							20							27							25																						
IV. Pénzügyminisztérium.																																												
Bányamérnöki és erdőmérnöki főisk.	—	7	—	6	—	12	—	—	—	9	1	6	7	—	—	10	10	1	6	12	—	7	15	11	10	5	6																	
Együtt	25							29							39							54																						
Összesen.																																												
Az egyetemek nélkül	1	13	25	10	10	15	—	3	19	39	36	44	31	9	4	42	79	75	70	85	14	38	86	112	97	42	47																	
Az egyetemeken	—	136	22	—	45	16	—	—	170	27	—	28	115	—	100	98	33	32	39	112	56	336	6	54	45	142	139																	
Együtt	1	149	47	10	55	31	—	3	189	66	36	72	156	9	104	140	112	107	109	197	70	374	92	167	142	182	186																	
	293							531							839							1165																						

d) A könyv- és folyóirattermelés tekintetében, mint a magyar szellemi élet válságáról a Budapesti Szemlének 1923. évi szeptemberi, valamint a Revue de Hongrienak 1923. évi október 15-i számában megjelent dolgozatban e sorok írója kimutatta, helyes eredmény eléréséhez az szükséges, hogy a kiadványok számán kívül azok terjedelmét és példányszámát is figyelembe vegyük.

Az utóbbi kettőre vonatkozó adatok a multa nézve nehezen gyűjthetők. Az 1861—1900. közti időszakban megjelent magyar nyelvű eredeti tudományos munkák számára vonatkozólag a következő kimutatás nyújt bizonyos tájékoztatást. (L. Kóssa Gyula i. mű 13. l.) Újabb és részletesebb adatokat, sajnos, nem sikerült megszereznünk.

Tudományszakok	1861—1870	1871—1880	1881—1890	1891—1900
Vegyes tudományos munkák. Gyűjteményes művek. Irodalomtörténet. Könyvészet.....	260	457	753	608
Jog- és államtudományok. Politika. Statisztika.....	986	1595	1439	1786
Orvosi tudományok.....	232	257	305	452
Természettudományok.....	226	646	615	411
Bölcsészet.....	73	64	114	86
Történelem. Életrajzok. Emlékiratok. Levelezések. Régészet. Hittregetan ..	538	848	960	959
Földrajz. Néprajz. Utazások. Térképek.	136	334	554	642
Mennyiségtan. Csillagászat. Műtan ..	154	369	447	402
Nyelvtudomány.....	206	429	831	905
Összesen	2811	4989	6068	6251

Az c) alatti adatok feldolgozásával eddig nem foglalkoztunk. Pedig közoktatásunk költségeinek túlnyomó részét, felsőoktatásunkét és tudományos intézményeinkét pedig mondhatni kizárólag az állam viseli és ezért az alábbiakban közölt adatok alkalmasak annak feltüntetésére, hogy a kultúránk iránti áldozatkészség hogyan hullámzott az idők folyamán és kultúrpolitikánk, főleg tudománypolitikánk mennyire volt következetes vagy szakadozott.

1867. óta a magyar állami költségvetések és annak megfelelően a zárószámadások a különböző igazgatási ágaknak és kormányzati feladatoknak megfelelően elkülönítve tüntetik fel az állami kiadásokat. Tanulságos a rendes kiadások hullámvonala, de még jellemzőbb a rendkívüli kiadások alakulásának figyelemmel kísérése. Indokolt eljárás az utóbbiaknak külön feltüntetése, sőt széjjelválasztása átmeneti kiadásokra és beruházásokra, utóbbiak alatt csak az ingatlan államvagyon gyarapítására fordított kiadásokat, átmenetiek alatt pedig az összes egyéb rendkívüli kiadásokat értve. Indokolt ez azért, mert a rendes kiadások előirányzata nagyrészt olyan szükségletekből áll, amelyeken változtatnia a kormánynak alig van módjában. A fennálló intézmények fenntartásának normális szükségleteit, a rendszeresített állásokra kinevezett tisztviselők illetményeinek költségeit, a törvényszabta feltételeknek megfelelően nyugdíjba helyezett állami alkalmazottak ellátását vagy a felvett állami adósságok kamatszükségletét stb. a költségvetésbe kénytelen-kelletlen fel kell venni. Ezek az úgynevezett realitások, amelyeknek csak pontos konstataciója, de nem mérlegelésük történik a költségvetésben. A rendes kiadások közt csak a kisebb rész az, amelynek a

költségvetésbe való felvétele vagy fel nem vétele a kormánynak, illetve a törvényhozásnak tetszésétől függ és így a hivatalos kultúrpolitikára jellemző. Mégis a rendes kiadások megfigyelése is arányainak alakulásával fontos tanulságot nyújt a felvetett kérdésre.

A költségvetés rendkívüli kiadásai azonban fogalmuknál fogva olyan szükségleteket jelentenek, amelyek nem az állami élet rendes folyamatainak, hanem csak egyszerismindenkorra merülnek fel, vagy ha több éven át ismétlődnek is, állandó jelleggel nem bírnak. Ezeknek a szükségleteknek elfogadása és a kielégítésükről való gondoskodás mindannyiszor új elhatározás elé állítja a költségvetés megalkotóját, amely elhatározásban aránytalanul nagyobb szabadsággal rendelkezik, mint a rendes kiadások túlnyomó részénél. Ehhez járul az a körülmény, hogy az átmeneti kiadások között a legkritikább esetben, a beruházási kiadások között pedig sohasem fordulhatnak elő személyi kiadások és ezért ezek a kiadások különösen mutatnak intézmények létesítésére.

A számszerű adatok közlését megelőzőleg azonban szükségesnek látszik két kérdésnek tisztázása. Az egyik az, hogy az államnak a trianoni béke általi megcsonkítása a költségvetési adatok értékelésében milyen változást idézett elő. Köztudomású, hogy a béke rendelkezései által Szent István koronája országai területének 67·3%-át, lakosságának pedig 58·4%-át veszítette el. Ez adatokra, valamint arra nézve, hogy kulturális intézményeink tekintetében mi a veszteségünk, utalok Buday Lászlónak Magyarország küzdelmes évei (1923) című munkájára. Mindezeknek és más számításoknak figyelembevételével költségvetési vonatkozásban az az eredmény állott elő, és a pénzügyminiszter a jóvátételi bizottsággal és más külföldi tényezőkkel való tárgyalásai alkalmával is azon számítási alapra helyezkedett, melynek levezetését itt mellőznünk kell, hogy Csonka-Magyarországra a háború előtti Magyarország kiadásainak és bevételeinek 45·733%-a esik. Ha tehát a mai Magyarország aranykoronában számított adatainak a háború előtti Magyarország költségvetési adataival való összehasonlítását végezzük, a közoktatásügyi tárca kiadásainak sommjánál is e tárca veszteségeit kipuhatóló speciális számítások hiányában ezt az alapot kell elfogadnunk. Természetesen az egyes költségvetési címeket az ország megcsonkítása különböző mértékben érinthette, némelyiket jobban (például az állami elemi oktatást), másokat kevésbé (például a tudomány és művészet céljaira szolgálókat), továbbiakat pedig egyáltalában nem (például a központi igazgatásnak, a budapesti Pázmány Péter-tudományegyetemnek stb. címeit).

A másik előre tisztázandó nehézség pénzünk vásárlóerejének fokozatos hanyatlása, hogy a háború utáni költségvetések nagy összegeinek a helyes összehasonlítás kedvéért aranykoronára való átszámítása a különböző időpontokban mi módon történjék. Ezért a háború utáni költségvetéseknek abszolút számokban közölt fontosabb adatai a következő kules szerint számítandók át: 1 aranykorona 1921/22-ben = 125 papírkorona, 1922/23-ban 456·5, 1923/24-ben 6122, 1924 júliusában 17.600, 1924 augusztusától 17.000 papírkorona, 1925/26-ban személyi kiadásoknál 17.000, dologiaknál 15.000 papírkorona.

Az egész fejlődés áttekintése végett mindenekelőtt fontos tudnunk azt, hogy az állam összes kiadásaiból hány százalék esett a vallás- és közoktatásügyi tárcára. Azután az utóbbin belül különösen érdekel az, hogy milyen összeg és mekkora arány esett a felsőoktatásra és mekkora a tudomány- és művészet-pártolásra.

Végül kimutatjuk azt, hogy a földművelési, pénzügyi és kereskedelemügyi tárca 1926/27. évi költségvetésében a tudományos célokat szolgáló kiadások (Állatorvosi Főiskola, Erdőmérnöki és Bányamérnöki Főiskola, kísérletügy, Statisztikai Hivatal stb.) milyen összegeket emésztettek.

Az állam összes kiadásából a vallás- és közoktatásügyi tárcára eső kiadások összege és aránya.

Költségvetési év	Az állam összes	A vallás- és közokt. tárca összes	%	
	k i a d á s a i			
1868 ¹⁾	130,518.300	1,074.000	0·82	
1869 ¹⁾	185,508.305	1 346.400	0·73	
1870	277,268.816	2,082.378	0·74	
1871	237,337.552	4,158.439	1·75	
1872 ¹⁾	295,996.997	3,712 021	1·25	
1873	299,530.638	4,316.942	1·44	
1874	259,368.986	4,202.732	1·62	
1875	238,692.786	3,951.707	1·65	
1876	254,417.100	4,118.086	1·62	
1877	275,791.558	4,027.132	1·46	
1878	255,658.600	4,123.446	1·61	
1879	395,983.330	4,427.548	1·12	
1880	281,794.101	4,446.671	1·59	
1881	491,486.069	4,694.820	0·96	
1882	384,661.140	5,329.362	1·38	
1883	403,518.422	5,694.254	1·41	
1884	547,989.022	6,036.788	1·10	
1885	362,269.052	6,306.976	1·75	
1886	348,864.500	6,466.814	1·85	
1887	368,638.005	6,713.203	1·82	
1888	362,707.525	6,931.448	1·91	
1889	832,948.769	7,092.927	0·85 ²⁾	
1890	378,232.615	7,568.664	2·00	
1891	402,676.185	7,878.270	1·95	
1892	420,736.518	8,476.016	2 01	
1893	522,191.597	10,156.219	1·95	
1894	1,006,091.769	10,927.941	1 08 ³⁾	
1895	515,926.606	13,639.151	2·59	
1896	507,613.362	14,703.782	2·88	
1897	547,692.441	16,439.301	2·99	
1898	522,160.762	16,275.508	3·11	
1899	516,931.650	18,776.597	3·63	
1900	1,082,793.255	38,201.601	3·54	
1901	1,101,832.761	40,549.960	3·68	
1902	1,132,084.707	45,639.421	4·03	
1903	2,178,459.107	45,233.262	2·08	
1904	1,235,783.175	48,619.769	3·93	
1905	1,171,260.847	49,567.110	4·23	
1906	1,337,128.219	62,093.477	4·64	
1907	1,399,473.664	67,548.106	4·83	
1908	1,594,359.967	81,287.659	5·09	
1909	1,740,630.983	88,202.391	4·49	
1910	1,888,306.437	89,452.402	4·74	
1911	1,768,348.545	90,133.920	5·10	
1912	2,067,920.998	111,263.876	5·35	
1913	2,345,036.124	129,834.700	5·54	
1914. évi I-VI. hó	1,447,701.185	72,083.456	4·98	
1914/15	6,669,975.830	123,640.479	1·85	
1915/16	12,342,864.708	146,811 473	1·19	
1920/21 ⁴⁾	20,210,748.615	653,703.876	3·23	
1921/22 ⁴⁾	26,783,757.973	1,113,770.600	4·16	
1922/23 ⁴⁾	193,455,324.700	8,773,819.000	4·54	
1923/24 ⁴⁾	3,307,098,533.000	240,464,439.000	7·27	
1924/25 ⁴⁾	756,582.030	69,288.130	9·15	
1925/26 ⁴⁾	15,745.839,540.900 ⁵⁾	1,429,498,934.000 ⁶⁾	9·05	
1926/2 ⁴⁾	1,315,490,386 ⁷⁾	122,342,254 ⁸⁾	9·30	

¹⁾ Költségvetési adatok, a többi zárószámadási utalványozási adat. — A kiadások 1899-ig forintokban, az 1900. évtől kezdve koronákban, 1924/25-ben aranykoronában, 1925/26-ban papírkoronában, 1926/27-ben pengőben értendők.

²⁾ Az állam összes kiadásai egy nagy rendkívüli hiteltől eltekintve csak 359,365.553 K-t tettek ki, és ennek az összegnek a tárcára eső kiadásai 1·97%-át foglalják le.

³⁾ Az állam összes kiadásai 1·97%-át nagy rendkívüli hiteltől eltekintve csak 466,262.794 K-t tettek ki, és ennek az összegnek a tárcára eső kiadásai 2·35%-át foglalják le.

⁴⁾ Ideiglenes zárószámadási adatok.

⁵⁾ Ebből külön törvényes felhatalmazás alapján engedélyezett beruházás 2,080,985,000.000 K.

⁶⁾ Ebből külön törvényes felhatalmazás alapján engedélyezett beruházás 197,850,000.000 K.

⁷⁾ Ebből külön törvényes felhatalmazás alapján engedélyezett beruházás 171,936.000 pengő.

⁸⁾ Ebből külön törvényes felhatalmazás alapján engedélyezett beruházás 10,726.000 pengő.

A vallás- és közoktatásügyi tárca kiadásaiból esik

A) az összes kiadásokból:	1880	1900	1913	1922/23	1926/27
költségvetési évben %					
I. Egyetemekre	19'35	15'45	11'01	25'78	17'60
II. Tudomány- és művészetpártolásra	6'04	7'95	5'97	5'48	7'98
III. Népnevelésre	22'87	26'83	40'36	44'29	48'84
IV. Egyébre	51'74	49'77	42'66	24'45	25'58
Összesen:	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00
B) a rendes kiadásokból:					
I. Egyetemekre	18'67	12'39	8'94	17'70	15'40
II. Tudomány- és művészetpártolásra	5'40	4'79	4'60	4'89	5'84
III. Népnevelésre	22'87	31'09	35'05	53'44	49'48
IV. Egyébre	53'06	51'73	51'41	23'97	29'28
Összesen:	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00
C) a rendkívüli kiadásokból:					
a) Az átmeneti kiadásokból:					
I. Egyetemekre	27'62	20'61	36'50	61'08	58'89
II. Tudomány- és művészetpártolásra	72'38	21'29	26'74	16'62	10'08
III. Népnevelésre	—	2'47	10'22	6'77	13'54
IV. Egyébre	—	55'63	26'54	15'53	11'49
Összesen:	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00
b) A beruházási kiadásokból:					
I. Egyetemekre	68'69	32'93	6'46	80'53	25'93
II. Tudomány- és művészetpártolásra	26'09	23'96	6'15	2'77	21'28
III. Népnevelésre	—	8'04	33'00	0'69	48'74
IV. Egyébre	5'22	35'07	54'39	16'01	4'05
Összesen:	100'00	100'00	100'00	100'00	100'00

Az 1926/27. költségvetési évre a földművelésügyi minisztérium.

Összesen	2,804.719 pengő,
Kereskedelemügyi minisztérium. Összesen	1,379.252 pengő,
Pénzügyminisztérium. Összesen	649.728 pengő,
Összesen	4,833.699 pengő.

Kétségtelen, hogy ez a kép nem teljes. Az államon kívül ugyanis más közéleti és társadalmi tényezők (törvényhatóságok, városok, egyházak, társulatok és magánosok) is áldoznak kulturális és közoktatási célokra. Eltekintve azonban az ezekről fentebb mondottaktól, hogy t. i. érdeklődésük nem a felső, hanem inkább a közép- és alsófokú oktatásra irányul, egyrészt nem közlik a nyilvánossággal áldozataik nagyságát (pl. a róm. kath. egyház), másrészt, ha nyilvánosságra kerülnek is, azok rendszeresen össze nem gyűjtetnek, s ezért használható statisztikával nem rendelkezünk. Végül ezeknek a tényezőknek áldozataiból hiányzik az átfogó tervszerűség, az egyesek, különösen a nem állami iskolafenn-

tartók egymásról semmiféle tudomást nem vesznek, köztük tervszerű munkamegosztás, költségvetési terhek közt semminemű arányosság nincs, úgyhogy sem egyenkint, sem összességükben az állami költségvetés terhére megvalósított feladatokkal szemben egyenrangú szerepet nem játszanak. Az állami költségvetésből kiolvasható adatokat részben módosíthatják, de azokat számottevően el nem torzíthatják, úgyhogy nemcsak egyedül lehetséges, hanem jogosult is az az eljárás, hogy a leghatalmasabból következtessünk az egészre. Legalább is addig, amíg a felsorolt hiányok pótlása meg nem történhetik.

III. Összevetve mindezeket a körülményeket, megállapítható, hogy a háború és következményei tudományos életünket mélyen megrendítették. Az ország megcsonkításával szellemi kincsekben és erőiben is rengeteget veszítettünk, ami pedig megmaradt, az is súlyosan sínyli az ország általános gazdasági helyzetének bár már javuló, de még mindig válságos állapotát. Fontos, hogy a bajokat és akadályokat tiszta szemmel lássuk. De éppoly fontos, hogy számbavegyük azokat az erőforrásokat és tényezőket, amelyek az egészséges élet erejével győzedelmeskednek a válságokon és bajokon. Ezek a tényezők pedig, Istennek hála, nagy számban vannak és köztük legfontosabbak a következők:

1. Magyarország kulturális kiadásai 1868 óta szakadatlan arányokban növekedtek. A háborús évek relatív visszaesésétől eltekintve, amit a háborús kiadások nagy tétele okozott, az állam összes kiadásaiból egyre többet tettek ki, az arányszám pedig éppen az utolsó három évben a háború előttinek csaknem kétszeresére emelkedett. Ebben természetesen a személyi járandóságok emelkedése jelentékeny szerepet játszik, de a dologi kiadások és főleg a beruházások összegei is jelentősen emelkedtek, hiszen Csonka-Magyarország állami kulturális kiadásai az 1926/27. költségvetési évben Nagy-Magyarország 1913. évi kulturális kiadásainak 81-23%-át teszik ki.

Ebből az összegből jelentékeny emelkedés esik a tudomány és felsőoktatás céljait szolgáló hitelekre. Különös figyelmet érdemel e téren a tudományos állások számának emelkedése, amely emelkedés még a takarékosági bizottság szigorú munkája után is jelentékeny. Hasonlóképpen hatalmas az intézmények gyarapodása. Ha csak a debreceni egyetem orvosi karának befejezésére, a pécsi egyetem elhelyezésének teljes megoldására, a szegedi egyetem jogi és bölcsészeti karának végleges elhelyezésére, orvosi és természettudományi karának megkezdett építkezéseire, a csillagvizsgáló intézet, a tihanyi biológiai intézet, az Eötvös-féle geofizikai intézet megkezdett, vagy részben kész építkezéseire, a Néprajzi Múzeum elhelyezésére, a Nemzeti Múzeum és Szépművészeti Múzeum fejlesztésére, új vidéki múzeumokra és a külföldi Collegium Hungaricumokra gondolunk, amelyek mind néhány háború utáni év alkotásai, el kell ismernünk, hogy ami a háború óta történt, sokkal több, mint ami hasonló rövid időre a múltban bármikor esett.

2. Öröndöletes jelenség, hogy az ország politikai és gazdasági válsága a tudomány művelőit tudománypolitikai aktivitásra ébresztette. A tudományos erőfeszítés útján való felemelése a lesújtott hazának azt a lelki készséget ébresztette mindenkiben, hogy az erőfeszítések összhangba hozatala útján törekedjünk az elérhető siker optimumára. Ez szervezkedési mozgalmakban nyilvánult. Ezt a mozgalmat az Országos Magyar Gyűjteményegyetemnek az 1922. évi XIX. t.-c.-kel való felállítása indította meg, amely, mint négy évi tapasztalat és gazdag eredmények mutatják, nemcsak világszerte úttörő, hanem nagyjelentőségű és praktikus szervezeti újítás is volt. Nagyjelentőségű, részben anyagi tekintetben, a Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetségének megalakulása, amelyről a 31. § részletesen beszámol. A tudományos kutatások koordinálása terén pedig alapvető és úttörő jelentőségű a Természet-, Orvos-, Műszaki és Természettudományoknak 1926. év januárjában tartott Országos Kongresszusa,

amelynek munkálatai testes kötetben ki is adattak. Részben a kongresszus munkálataiból fejlődött ki az Országos Természettudományi Tanácsnak és az Országos Ösztöndíjtanácsnak törvénnyel való létesítése, amelyekkel a 28. §. részletesen foglalkozik.

3. Ebben az aktivitásban kétségtelenül része van annak a körülménynek, hogy mindannyian Nagy-Magyarország méreteihez voltunk szokva, s most a harmadára csonkított ország keretei közé szorítva, viszonyaink sokkal egységesebbek és sokkal áttekinthetőbbek. Ezért vannak sokkal többen, akik a viszonyok egységét különös fáradság nélkül megértik s munkájuk koordinálásának szükségét jobban belátják. Ami tehát csapás az egyik irányban, hasznos a másikban. Megcsonkított országunkat intenzív tudományos munkára megszervezhetjük s az így elért eredmények egyrészt nemzetközi tekintélyünk emelésében a legfontosabb tényezők közé tartoznak, másrészt meg fogják tartani értéküket határaink újabb kitágulásakor is.

4. Ausztriával való kapcsolatunk megszűnése következtében közvetlenül a külföld színe elé kerültünk. A külfölddel való kulturális kölcsönhatásunk sokkal közvetlenebb és erősebb lett. A nemzeti becsület kérdése és a jobb jövőnek feltevéle, hogy a magyar tudomány a nemzetközi légnyomást kibírja, amihez az kell, hogy a tudomány minden munkásában kifejlődjék az amiatti felelősségérzet, hogy eredményeink nemzetközi mérték alá kerülnek. Terjed annak felismerése, hogy *a megmérettést el nem kerülhetjük, tőlünk csak az függ, hogy könnyűnek, vagy nehéznek fogunk-e találatni.* Ez a meggyőződés kétségtelen irányítója a tudománypolitika felelős vezetőjének, de ösztönzője a tudomány művelőinek is.

5. Döntő kultúrpolitikai tényező, amit az egész hazai tudományos közvélemény és a külföld is már sokfelé elismer, az, hogy ezekben a válságos években a vallás- és közoktatásügyi miniszteri székhelyen olyan nagyvonalú és nagylendületű kultúrpolitikus ül, mint *Klebsberg Kuno* gróf, aki az általános műveltségnek, a politikai iskolázottságnak és a közigazgatás gyakorlati ismeretének olyan fokával rendelkezik, amely együttvéve el tudta érni azt, hogy összes tudományos körökben a csüggedés bizalommal, a lankadás erővé, a kishitűség hódító munkakedvvé változott át.

IV. Hogy ez a kezdő lendület azonban ne lankadjon, hanem inkább folyton erősödjék és egyre szélesebb területeket ragadjon magával, ahhoz két dolog kell. Egyrészt újabb és újabb, a részletek felé minél inkább kiterjedő, annál szakszerűbb irányítás, másrészt szervezet, mely az erőket összefogja és a célok megvalósítására előre hajtja, a haladás akadályait pedig az útból elhárítja.

A célkitűzések fejlesztése a tudományok mai differenciáltsága miatt már nem egyetlen ember feladata. Ezt már csak az összes tudományok képviselőinek együttműködésével lehet céltudatos vezetés mellett elérni. És kell, hogy az egyes részletekre vonatkozó célkitűzések egymással összhangban legyenek és összhangban is maradjanak. A szervezésnek tehát ma már nemcsak a végrehajtásban résztvevő erők együttműködésére, hanem a célkitűzések fejlesztésére is ki kell terjednie.

További lépések és hosszúlejaratú program készítése előtt nélkülözhetetlen annak áttekintése, hogy mi történt eddig és milyen erők és eszközök állnak a jövő fejlődésben rendelkezésünkre. Magyarország tudományos élete már túl van a fejlődésnek azon a fokán, amikor minden egyetlen helyről centrálisan irányítható. Már sokkal több aktivitás van a tudományos élet tényezőiben, minthogy az tudománypolitikai téren is ne érvényesülne. Ez örömdetes és előmozdítandó, ez a decentralizáció minden kulturális fellendülésnek az előfeltétele. Csak az a kíváncsi, legalább Magyarország esetében, hogy e különféle tényezőknek működése mégis azonos alapokból induljon ki közös cél felé. Sokkal kevesebben

vagyunk és sokkal nehezebb a nemzetközi helyzetünk, minthogy erről lemondhatnánk.

Eddig hiányzott irodalmunkból ez az alapvetés. Hiányát elsősorban a hivatalos tudománypolitika érezte, de azonkívül érzik a tudomány munkásai is, akik saját tudományszakuk fejlődésének sorsát a többi tudományszakok fejlődésétől és az országos tudománypolitika sikerétől függőnek érzik. Hogy ez a belátás milyen széles körökben megvan, annak legjobb bizonyítéka e műnek létrejövetele, amelynek szerkesztési munkálatai nemcsak azért voltak jutalmazók, mert a mű hézagpótló volta lépésről-lépésre jobban kibontakozott, hanem azért is felemelő volt, mert nagyszámú munkatársai kivétel nélküli nagy elfoglaltságuk miatt is mindannyian az ügy iránti teljes megértéssel működtek közre, amiért fogadják ezúton a szerkesztőnek hálás köszönétét.

V. A mű szerkezete az átfogó célkitűzésnek megfelelően alakult.

Az I. fejezet azt a statisztikai anyagot dolgozza fel tömören, amely alapja az egész tudománypolitikának. Szüksége van-e a 8 milliónyi Magyarországnak koncepciózus tudománypolitikára és ha igen, elbírja-e azt?

A II. fejezet rendszeres összefoglalásban adja a tudományok művelése terén eddig végzett munkát és meghatározza mindenütt azt a pontot, ameddig eljutottunk. Ennek a szellemi, természet- és műszaki tudományok egészére való elvégzése útján adódnak a további feladatok és azoknak fontosság szerinti rangsora.

A III. fejezet azoknak az intézményeknek tárgyalásával foglalkozik, amelyek a tudományos feladatok megoldására rendelkezésünkre állanak, mindenütt kifejtve azok történeti fejlődését és nemzetközi helyzetét. A speciális feladat megoldására hivatott intézetek törekedtek hivatásukat akként előadni, hogy az a tudománynak távolabb álló terein működők számára is tájékoztató legyen. Ugyanez a cím kiterjeszkedik külföldi tudományos kapcsolataink bemutatására.

A IV. fejezet a tudomány művelőinek szervezeteivel, a Magyar Tudományos Akadémiával és a többi ma fennálló tudományos társulatokkal és azoknak országos szövetségével foglalkozik, valamint kiterjeszkedik azoknak a nemzetközi tudományos szervezeteknek felsorolására és ismertetésére, amelyek ma a nemzetközi tudományos kapcsolatok hordozói és amelyekhez kapcsolódva kell a magyar tudomány nemzetközi helyzetének méltó kialakítására törekednünk.

Az V. fejezet látszólag lazább kapcsolatban van a mű többi részével. Aki azonban meggondolja azt, hogy mi a nyomtatott betű jelentősége a tudomány előbbrevitelében és figyelembe veszi azt a sok nehézséget és energiavesztést, amit a tudomány művelőinek a nyomda-technikai ügyekben való járatlansága okoz, az el fogja fogja ismerni ennek a fejezetnek is tudománypolitikai jelentőségét.

A VI. fejezet a hazai tudományos élet szervezetével foglalkozik, amely az autonóm decentralizáció útján halad. Ezeknek létesítése bizonyítja, hogy Klebelsberg Kuno gróf a szervezetek szükségességét vallja mind a tudományos erők összefogása, mind a célkitűzések fejlesztése végett.

Végül ez a fejezet a könyv egész anyagából induktíve kialakuló konklúzió összefoglalására törekszik. A mű csak akkor érte el célját, ha sikerült annak bizonyítása, hogy lehetséges egységes magyar tudománypolitika és attól az ország műveltségének emelkedése és nemzetközi súlyának növekedése tekintetében nagy előnyt várhatunk.

A lágymányosi természettudományi telep és növénykert elhelyezési terve.
Tervezte Wälder Gyula műegyetemi tanár.

József-műegyetem.

- I. Központi épület.
- II. Chemiai intézet.
- III. Könyvtár.
- IV. Fizikai és elektrotechnikai intézet.
- V. Géplaboratórium.
- VI. Mechanikai technológiai intézet.
- VII. Technikai mechanikai intézet.
- VIII. Mezőgazdasági-géptani intézet.
- IX. Obszervatórium.
- X. Kázinóház.
1. Diákjóléti intézmények.
2. Organikus chemia.
3. Kísérleti fizika.

4. Geofizika, szeizmográfia.
5. Geofizikai szertár.
6. Geofizikai (precíziós) műhely.
7. Bárá Eötvös Loránd matematikai és földrendési obszervatórium.
8. Gyakorlati fizika.
9. Kísérleti fizika és elméleti fizika.
10. Matematikai intézetek, dekanátus.
11. Általános és anorganikus chemia.
12. Organikus chemia.
13. Analitikai chemia.
14. Kolloid- és biochemia.
15. Orrasi chemia.
16. Gyógyszerészeti chemia.

17. Gazdasági épület (kárósa stb.).
18. Ásvány-, föld- és őslélektan.
19. Állattan és embertan.
20. Általános növénytan.
21. Természettörténeli múzeum.
22. Növényrendszertani intézet.
23. Cserházak.
24. Pótlakás.
25. Istálló.
26. Gazdasági épület.
27. Kapus- és kertészlakás.
- A 21. és 26. épület közötti terület az országos növénykert.

38. §. MAGYAR TUDOMÁNYOS ÉLET KÖZIGAZGATÁSA ÉS KORMÁNYZÁSA.

Írta: MAGYARY ZOLTÁN.

I. Az Orsz. Magyar Gyűjteményegyetem. II. A Magyar Tudományos Akadémia autonómiája. III. Az Orsz. Természettudományi Tanács. IV. Az Orsz. Ösztöndíj-tanács. V. A tudományos társaságok szervezkedése. VI. A Suprauniversitas. VII. A szervezeti reform lényege és hordereje.

I. A magyar tudományos élet közigazgatása egészen a háború utánig teljesen a vallás- és közoktatásügyi minisztérium kezében volt összpontosítva. Az *Országos Magyar Gyűjteményegyetem* létesítéséről szóló 1922. évi XIX. törvénycikk azt a nagyfontosságú reformot hozta, hogy az országos közgyűjtemények közigazgatásában az önkormányzatnak a minisztérium rovására nagy hatáskört adott. Ez a reform elvi jelentőségénél és máris jelentkező következményeinél fogva oly nagyfontosságú, hogy azzal behatóan kell foglalkoznunk.

Gróf Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter, a törvény alkotója, azokat a történeti és organizatórikus gondolatokat, melyek ennél a nemzeti-közi viszonylatban is úttörő reformnál vezették, nemcsak a törvényjavaslat indokolásában, hanem még részletesebben az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsának 1922. évi november hó 18-i alakuló ülésén mondott elnöki megnyitó beszédében fejtette ki.¹ Gondolatmenete a következő: A vármegyei ösrégi példájára utalva, mely a magyar jog alkotó géniuszának önkormányzati téren kétségtelenül legérdekesebb megnyilatkozása, az a meggyőződése, hogy „a közigazgatás magyar formája az önkormányzat és hogy a Németországból átvett és sikeres működéséhez éppen a német aprólékos pontosságot megkívánó bürokratikus adminisztráció minálunk igazán közmegelegedésre fungálni nem igen fog. Természetes, hogy minden téren az önkormányzati elvet nem lehet a közigazgatás megszervezésénél alapul venni. Itt különösen két szempont a döntő. Először, hogy megbírja-e az illető ügyek természete az önkormányzati intézést. Másodszor, hogy az érdekelt foglalkozási körben vannak-e az önkormányzat ellátására képes és kész emberek. A kérdés, amely a Gyűjteményegyetem létesítésekor eldöntésre várt, az volt, hogy a művelődés magasabb régióiban, a tudományos ügyek intézésének az önkormányzati, vagy az egyes hivatalnoki elintézése az alkalmasabb formája.” A miniszter ezt a kérdést mindkét említett szempontból megvizsgálta és a következő eredményre jutott:

„A tudományos élet szervezeteinek alaptípusa a tudományegyetem és a tudományos akadémia. Az egyetemek kialakulását a középkor jogfejlődésének köszönhetjük, amelyben az egyetemek, mint autonóm korporációk, szervezen illeszkednek be a középkor gazdag szövetkezeti, testületi életébe. Az akadémiák azonban az újkorban, a felvilágosult abszolutizmus idejében keletkeztek, a XVII. és XVIII. században, midőn a fejedelmek irtó hadjáratot folytattak a rendi

¹ L. Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem kiadványai. I. füzet. 1922. Németül: Ungarische Jahrbücher. Herausgegeben von Robert Gragger. III. évf., 105. l.

önkormányzat ellen és a középkor folyamán kialakult különféle autonómiákat nem akarták tovább megtűrni... Hogy ezek az uralkodók az önkormányzati elvnek barátai lettek volna, azt igazán nem lehet állítani. De midőn arra került a sor, hogy bámulatos céltudatossággal újjászervezett államaikban meghonosítsák és fejlesszék a tudományosságot, akkor ezt nem bürokrataik útján kísérelték meg, hanem tudós társaságokat szerveztek és szemben a korszellemmel és saját személyes organizatórius irányzatukkal, éppen csak itt és ebben az egyetlen esetben a korporatív formát választották, mert meg voltak róla győződve, hogy a tudományos világban nem «Polizei»-re és bürokráciára, hanem önkormányzati szabadságra van szükség.”

„A szabadság nemcsak a tudományos kutatás, hanem a tudományos igazgatás sikerének is nélkülözhetetlen előfeltétele; a közigazgatási szabadság jogi formája pedig az autonómia. Ez az igazság az alapgondolata az 1922. évi XIX. t.-cikknek s kísérletem lényege — mondja a miniszter — éppen abban áll, hogy a tudományegyetemeknél és a tudományos akadémiáknál történetileg kialakult és gyakorlatilag bevált önkormányzati rendszert át akarom ültetni nagy közgyűjteményeink igazgatásába.”

Az önkormányzati elvnek a nagy közgyűjtemények igazgatásában való térhódítását eddig nehezítette egyrészt az egyes intézetek történeti fejlődésének menete, másrészt az a kodifikatórikus nehézség is, hogy ez intézményeknél nagyon nehéz az önkormányzat megfelelő formájának megkonstruálása. Az egyes közgyűjtemény külön-külön ugyanis túlságosan keskeny alap ahhoz, hogy rajta életképes autonómiát fel lehessen építeni. „Csak ha a nagy közgyűjtemények három típusát: levéltárát, könyvtárát és múzeumot, mint megannyi fakultást egy nagy szerves egészbe, egy jogi személyiségbe összefoglaljuk, s ennek az önkormányzati testnek érdemleges, nagy hatáskört adunk, akkor remélhetjük pezsgő önkormányzati élet kifejlődését... Amikor levéltárát, könyvtárát és múzeumot magasabb szervezet kötelékében összefoglalunk, korántsem kapcsolunk össze olyan intézményeket, melyek között belső rokonság nincsen, melyek heterogén természetüknél fogva nem lennének alkalmasak az együttműködésre. Ellenkezőleg, a közgyűjteményeknek ez a három típusa hasonlíthatatlanul közelebb áll egymáshoz, mint a tudományegyetemeknek egyes karai, sőt mint egy ugyanazon kar, a filozófiai fakultás keretén belül egyfelől a szellemi, másfelől a természettudományok. Levéltárnak, könyvtárnak és múzeumnak közös vonása, hogy mind a három gyűjtemény, ahol az új szerzéseknél, a regisztrálásnál és katalogizálásnál, a megőrzésnél és felállításnál, az ismertetésnél és publikálásnál sok tekintetben azonos, részben hasonlatos elvek az irányadók, elannyira, hogy az egyik gyűjteményfajtánál tett tapasztalatok számos esetben hasznosíthatók lesznek a többi gyűjteményeknél. Az intézetek gyűjtési körét egymástól elválasztó határneszgyéken pedig különösen szükséges az együttműködés, nehogy párhuzamos gyűjtések forduljanak elő, minek luxusát a magyar nemzet mai súlyos anyagi helyzetében nem engedhetjük meg magunknak.”

„Az igazi szervezési nehézség nem is a levéltár, könyvtár és múzeum szerves egybekapcsolásában áll, hanem annak a kérdésnek megoldásában, milyen elemekből kell a Gyűjteményegyetem autonómiáját gyakorolni hivatott szervet összealkotni. Az egyetemen a tanárok, az Akadémián a tudósok, vagyis alakilag egyenlő tényezők, «pares» állnak egymás mellett s így közös kollégiumban való egyesítésük révén szinte önmagától alakul ki az autonómia. A nagy közgyűjtemények tisztviselőikara ellenben hierarchikus ranglétrán oszlik meg; fel- és alárendelteknek közös testületben való egyesítése pedig mindig dezorganizációhoz vezet. Az 1922. évi XIX. t.-cikk a Gyűjteményegyetem tanácsában három elemet egyesít.” Nevezetesen: az intézetek első tisztviselőit és a Nemzeti Múzeum

osztályainak vezetőit, akik a Tanácsnak hivatalból tagjai. Ezek „életük java-részt az illető intézmény kötelékében töltötték, annak szükségleteit legközelebb-ről ismerik, s vele valósággal össze vannak forrva“. Bevonja a törvény a Tanácsba a vallás- és közoktatásügyi miniszter által öt évre meghívott összesen tíz egyetemi, vagy műegyetemi tanárt, „akik azokkal a tudományszakokkal foglalkoznak, melyek a közgyűjteményekkel, azok egyes osztályaival, táraival összefüggnek s akik tudományos hajlamú tanítványaik köréből új erőket nevelhetnek az egyes intézetek számára. Ezenfelül az egyetemi tanárok magukkal hozzák az egyetemi autonómia köréből a jártasságot és a gyakorlatot az ügyek önkormányzati intézésére“. A szigorú szakszerűséget képviselő közgyűjteményi főtisztviselőknél és egyetemi tanárokon kívül a törvény a vallás- és közoktatás-ügyi miniszter által öt évre meghívott öt lehetőleg „olyan műértőt is bevon a Gyűjteményegyetem Tanácsába, aki az intézeteknek nagyobb értéket adományozott. Ezek műízlésüket és társadalmi függetlenségüket hozzák a közös munkához és hivatva vannak a nagyközönség által a közgyűjteményekkel szemben emelt jogos kívánságokat is képviselni“.

A Gyűjteményegyetem Tanácsában alakulása és a munkálatok megindulása idején a vallás- és közoktatásügyi miniszter elnököl, utóbb a Tanács jelölése alapján öt évről öt évre elnököt nevez ki. Az elnököt akadályoztatása esetén az alelnök helyettesíti, aki a folyó ügyvitelt is ellátja. Az alelnöki tisztelet az intézetek első tisztviselői kétévenként váltakozva töltik be. Bizonyos törvényben megállapított ügyek tárgyalására a Tanács ötös szaktanácsokat alakít, melyek az elnökön kívül két intézeti tudományos tisztviselőből és két más tagból állnak.

„A Gyűjteményegyetem megszervezése elé tornyosuló organizatórius nehézségek között talán a leglényegesebb annak a kérdésnek megoldása volt, lehet-e és hogyan összeegyeztetni a Gyűjteményegyetem önkormányzatát az egyes intézetek tudományos és művészeti munkájának önállóságával.“ E kérdés megoldását a miniszter abban kereste, hogy a Gyűjteményegyetemi Tanács egész hatáskörét a közoktatásügyi miniszter eddigi hatásköréből hasította ki, az egyes közgyűjtemények vezetőinek hatáskörét pedig nemcsak érintetlenül hagyta, hanem önállóságukat még lényegesen növelte azzal a rendelkezéssel, mely az intézetek tudományos és művészeti célú összes bevételeit alaphoz egyesíti s ez alap felett felsőbb tényezők előzetes hozzájárulásától mentesen a vezetőnek szabad rendelkezést, utalványozási jogot ad. Különös fontosságú joga a Gyűjteményegyetemnek pedig az, hogy a tudományos és a közigazgatási tisztviselői karra és a tudományos és műszaki segédszemélyzetre nézve a kinevezés csak a Tanács jelölése alapján lehetséges, és a vallás- és közoktatásügyi miniszter, akit a kinevezés, illetve a kinevezésre való előterjesztés joga megillet, csak a Tanács által jelölt egyént nevezhet ki, vagy hozhat javaslatba, egyébként csak a visszautasítás joga illeti meg. Ez a megoldás kizárja azt, hogy a tudományos állások betöltésénél politikai, vagy más mellétekintetek érvényesülhessenek, s a miniszternek fenn-tartott vétőjog biztosítja a Tanács esetleg nem sikerült határozatának korrigálását.

Az Országos Magyar Gyűjteményegyetemnek a törvény értelmében

1. az Országos Levéltár;
 2. a Magyar Nemzeti Múzeum közös címébe foglalt a) Országos Széchenyi Könyvtár, b) érem- és régiségtár, c) állattár, d) növénytár, e) ásvány- és őslény-tár, f) néprajziak tára;
 3. az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum;
 4. az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum és
 5. a budapesti kir. m. Pázmány Péter-tudományegyetem könyvtára a tagjai.
- A Tanácsnak a vallás- és közoktatásügyi miniszter által jóváhagyott szervezeti,

ügyviteli és fegyelmi szabályrendeletének 31. §-a szerint azonban a Tanács igazgatja azokat a bel- vagy külföldi tudományos intézeteket is, melyeket a vallás- és közoktatásügyi miniszter fennhatósága alá helyez. Ezen az alapon több intézmény helyeztetett már a Gyűjteményegyetem hatósága alá és pedig:

1. az Országos Könyvforgalmi és Bibliografiai Központ;
2. a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium könyvtára;
3. a Svábhegyi Konkoly-Thege-alapítványú m. kir. Csillagvizsgáló Intézet;
4. a Tihanyi Magyar Édesvízi Biológiai Intézet;
5. a Bécsi Magyar Történeti Intézet;
6. a Bécsi Collegium Hungaricum, és
7. a Berliini Collegium Hungaricum.

A Gyűjteményegyetem fennállásának már ötödik évében van és a hozzáfűzött várakozásokat az eredmények bőven igazolják. Már hatáskörének újabb intézményeknek alárendelése útján való bővítése is emellett szól, de további bizonyítékai a Gyűjteményegyetem minden intézményének nagy fellendülése: az Országos Levéltár belső berendezése technikai és művészi szempontból teljesen a kor színvonalán; a Nemzeti Múzeum régi monumentális épületének átalakítása teljes szépségének kifejtése végett, tehermentesítése a természetrajzi táraknak a Szentkirályi-utca 7. és a Baross-utca 13. számú házakba való kiköltöztetése útján a túlszűfolttság megszüntetése végett; a Néprajzi Múzeum új elhelyezése és rendezése a népligeti épületben; a Szépművészeti Múzeum bővülése az Andrássy-út 69. szám alatti régi Múcsarnok emeletével, ahol a XX. század galériája lesz kiállítható, valamint többi gyűjteményeinknek új rendezése; az Iparművészeti Múzeumban is a gyűjtemények rendezésének haladása nagy lendületet mutat; a közgyűjtemények tudományos munkásságának fellendülése a tisztviselői karnak átszervezése és szerencsés kiegészítése révén. S végül a Gyűjteményegyetem gondolatának és a közgyűjtemények önkormányzatának vonzó ereje nyilvánul meg a nagy társadalmi áldozatkészségben, mely csak a száz év előtti áldozatkészséghez hasonlítható: főleg Apponyi Sándornak könyvtár- és özvegyének birtokalapítványa, amelyek páratlanul állanak, s a Todorescu-könyvtár, valamint a Szépművészeti Múzeum állandó gyarapodásai ennek bizonyítékai.

II. A Gyűjteményegyetem, illetve az autonómia gondolata tovább bővült törvényhozási úton is. Az 1923. évi I. t.-cikk a Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásáról úgy intézkedik, hogy a támogatás kétirányú legyen. Egyfelől az Akadémia megszabott rendes évi államsegélyben részesül, másfelől ténylegesen szolgáló állandó alkalmazottai, a főtitkár, az osztálytitkárok és a főkönyvtárnok kivételével, a Gyűjteményegyetem személyzetének összlétszámába vétettek fel és így fizetésüket az állam vállalta s egyúttal e kapcsolat miatt a Gyűjteményegyetem Tanácsába pótlólag felvétellett az Akadémia főtitkára, aki azokkal a jogokkal bír, mint a nemzeti nagy közgyűjtemények első tisztviselői és az Akadémia által választott két tag.

Ennek a törvénynek alapvető, elvi fontosságú rendelkezése azonban egy másik, amely a törvényhatósági önkormányzat védelmi szervezetét, amely az 1907. évi LX. törvényekken nyugszik, az Országos Magyar Gyűjteményegyetemre és a Magyar Tudományos Akadémiára is kiterjesztette. Az 1923. évi I. t.-cikk 4. §-a szerint az Akadémia és a Gyűjteményegyetem panasza alapján a m. kir. közigazgatási bíróság hivatott mindazoknak a vitás jogi kérdéseknek eldöntésére, melyek a magyar állam, illetve a Gyűjteményegyetem és az Akadémia között az 1923. évi I. t.-cikk alapján létrejött jogviszonyból kifolyólag felmerülnek. Eljárásnak van továbbá helye a m. kir. közigazgatási bíróság előtt a miniszternek vagy a miniszter bármely közegének a Gyűjteményegyetemre sérelmes ren-

delete, határozata és intézkedése ellen is, azon az alapon, hogy azzal a miniszter, vagy a miniszternek közege a Gyűjteményegyetemnek, a Gyűjteményegyetem szerveinek, vagy közegeinek törvényes hatáskörét sérti, a Gyűjteményegyetemmel szemben valamely hatósági jogot törvényellenesen gyakorol, törvényt, vagy más törvényes szabályt sért. A közigazgatási bíróság, amennyiben a panasznak helyt ad, a megtámadott rendeletet, határozatot, vagy intézkedést csak megsemmisítheti, de érdemlegesen nem intézkedhetik, kivéve azt az esetet, ha a miniszter az Akadémia részére megállapított államsegélyt törvényellenesen nem szolgáltatja ki, amikor is a közigazgatási bíróság a minisztert erre kötelezi. Ezzel a törvénnyel lett tehát csak a Gyűjteményegyetem autonómiája teljes, így kapta meg autonóm jogkörének bírói védelmét.

A tudományos élet közigazgatásában az autonómiának ezt a megoldását a külföld is, amely arról tudomással bír, mindenütt nagy elismeréssel méltányolja.

III. Az autonóm decentralizáció gondolata azonban még tovább fejlődik.

Az 1926. évi január hóban tartott Természeti-, Orvos-, Műszaki- és Mezőgazdaságtudományi Országos Kongresszus tanácskozásai után a vallás- és közoktatásügyi miniszter annak hatását is felhasználva, két törvényjavaslatot nyújtott be a nemzetgyűlésnek, amelyeknek letárgyalása ugyan az új országgyűlésre vár, azoknak törvényerőre emelkedésével azonban már számolhatunk.

Az egyik törvényjavaslat „a természettudományok fejlesztése érdekében teendő intézkedésekről”, a másik „a külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról” szól. Az első *Országos Természettudományi Tanács*, a második pedig *Országos Ösztöndíjtanács* felállítása iránt intézkedik. Mindkét tanács hatáskörét az Országos Magyar Gyűjteményegyetemhez hasonlóan a vallás- és közoktatásügyi minisztérium hatásköréből veszi át. Az Ösztöndíjtanács az Országos Magyar Gyűjteményegyetem önkormányzatának is részese és annak révén az 1923. évi I. t.-cikk 4. §-ában megállapított bírói jogvédelem rá is kiterjed, elnöke és alelnöke pedig tagja a Gyűjteményegyetem Tanácsának is.

Az *Országos Természettudományi Tanács* az elméleti és alkalmazott természettudományok rendszeres és tervszerű fejlesztésének előmozdítása céljából alakul, s feladata, hogy az ország egyetemes érdekei szempontjából fontos problémákat tudománypolitikai programmba foglalja és a bel- és a külföld tudományos mozgalmait figyelemmel tartva, a program fokozatos kiegészítéséről állandóan gondoskodik, a program végrehajtására irányuló kutatómunkát megindítsa, irányítsa és ellenőrizze; általában a magyar tudományosság színvonalon maradása érdekében szükséges intézkedéseket a kormánynál kezdeményezze és azokra a nemzeti közvélemény figyelmét is felhívja; a természettudományi tudományszakok intézeteinek és kutatóinak összehangzatos együttműködését biztosítsa, a természettudományi kutatás nemzetközi szervezeteiben Magyarországot képviselje és ami fontos, az ugyane törvénnyel létesítendő Országos Természettudományi Alap felhasználása iránt *határoz*on.

A Tanács szervezete a következő: A Tanácsban alakulásakor és működésének megindulása idején a vallás- és közoktatásügyi miniszter elnököl. Utóbb az elnököt a Tanács intézőbizottságának jelölése alapján a miniszter előterjesztésére öt évről öt évre az államfő nevezi ki. Az elnököt az ügyvezető alelnök helyettesíti, akit az intézőbizottság előterjesztésére a vallás- és közoktatásügyi miniszter öt évről öt évre nevez ki. A Tanács 80 tagból áll, akiket a vallás- és közoktatásügyi miniszter akként hív meg, hogy a Tanácsban az elméleti természettudományok, valamint az orvosi, technikai és mezőgazdasági tudományok, továbbá az egyetemi karok, a főiskolák és nagyobb tudományos intézetek képviselve legyenek. A tagok közé két tudománypolitikus és a Tanács céljainak elő-

mozdítására alakult társadalmi egyesüléseknek legfelsőbb három képviselője is meghívandó. A tanácstagok megbízása öt évre szól. Egyötödük évenként kilép s helyükbe az új tagokat a Tanács intézőbizottsága hozza a miniszternél javaslatba, akit azonban *csak a visszautasítás joga* illet meg. Ez utóbbi megkötés által a miniszter azt kívánja biztosítani, hogy a Tanács összeállításában mindenkor csak a tudományos szempontok legyenek irányadók, politikai és más melléktételek pedig ne érvényesülhessenek. A nagyszámú tag pedig nemcsak a természettudományok minél többoldalú képviselését kívánja biztosítani, hanem azt is, hogy a szélesebb keret lehetővé tegye az összes érdekelt egyetemek és más főiskolák képviselőinek bevonását és egyúttal olymódon tudományos életünk minél szélesebb köreinek ebbe a nemcsak közigazgatási, hanem jelentőségében tudománypolitikai együttműködésbe való beszervezését. Tudománypolitikai tevékenységünk a multban abból állott, hogy tudományos köreink eddigi passzivitása miatt a hivatalos tudománypolitikát intéző állami tényezőknek nemcsak a tudományos igényeknek kielégítése, vagy a jelentkező igények sorrendjének megállapítása volt a feladata, hanem a tudomány igényeinek felkutatása és a fejlesztésre irányuló csaknem minden kezdeményezés is. Bár a hivatásuk magaslátán álló kormánytényezők sohasem mondhatnak le arról, hogy a vezetést kezükben tartásuk, ami az iniciatíva lehetőségét is magában foglalja, csak használhat az ügynek, ha az iniciatíva nem kizárólag tőlük származik, hanem abban a tudomány művelői osztoznak. A Tanács kereteinek széleskörű megállapítása tehát a tudomány kiválasztott képviselőinek a tudománypolitikai tevékenységbe való bekapcsolását szolgálja.

A Természettudományi Kongresszus a tudományoknak e nagy területén a tudománypolitikai tervszerűség alapjait akarta lerakni, a törvényjavaslattal pedig a miniszter a megállapított programmal állandó fejlesztését, s maga és utódai számára a tudomány hivatott művelőinek szakértő tanácsát akarja biztosítani, olymódon azonban, hogy ennek a Tanácsnak fontos hatáskört is ad és ezáltal azt a tudománypolitikai programmal fejlesztésére *saját felelősségének* tudatában kényszeríti.

IV. Az *Ösztöndíjtanács* egy szintén gróf Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter által megkezdett nagyarányú akció állandó megszervezésére szolgál. Abból a célból, hogy minden téren, úgymint a kormányzat, a közegészségügy, a szociálpolitika, a közgazdaság, a mezőgazdaság, a technika, a művészet stb. terén kellő számmal legyenek olyan legmagasabb kiképzésben részesített szakemberek, akikre a nemzeti élet nagy kérdéseinek szakszerű megoldása érdekében szükség van, magyar tudósok, művészek és szakemberek magasabb kiképzésének előmozdítására, mint e mű 28. §-a részletesen kifejti, külföldi magyar intézetek, valamint ösztöndíjak létesítették és ezenkívül mind a bel-, mind a külföldre szóló kutatási segélyek is adhatók. Ezek révén, mivel a külföldi állami ösztöndíjak száma az évi 120-at már meghaladja, a megfelelő jelöltek személyének kiválasztása, valamint a köz szükségleteinek tervszerű megállapítása nagy körültekintést és tervszerűséget kíván, amit a miniszter maga sikerrel nem tehet, hanem a nemzet ifjúságának egészéből annak legjavát kiválasztani csak a felsőoktatás és tudósképzés szakembereinek részvételével lehetséges. A miniszter itt szintén úgy járt el, hogy saját hatáskörének egyrészét engedte át az Ösztöndíjtanácsnak, amelytől azt várja, hogy azt a nemzeti közszükségleteknek legmegfelelőbb kielégítésének eredményével fogja gyakorolni.

Az Ösztöndíjtanács a magyar tudományos és művészeti munka egészséges fejlődésének biztosítása végett létesül és feladata, hogy

1. állandóan figyelemmel kísérje a tudományágak művelőinek megoszlását mind a szellemi, mind a természettudományok terén s a vallás- és közoktatásügyi,

vagy más érdekelt miniszternek jelentést tegyen arról, hogy mely tudományágakban van hiány;

2. felhívja a figyelmet olyan tehetségekre, akiknek tudományos kutatásra való kifejtése biztosítandó;

3. a bel- és külföldi tudományos munkálkodást állandóan figyelemmel kísérje avégből, hogy a tudósképzés érdekében az egyes tudományágak vezető tudósait, vagy a legmegfelelőbb intézeteket kijelölhesse;

4. a bel- és külföldi ösztöndíjakra, továbbá kutatási segélyekre és kiküldetésekre nézve jelöljön, illetőleg előterjesztést tegyen;

5. a külföldi művészképző-intézetekbe kiküldendő ösztöndíjasokat (építészek, képzőművészek, zenészek, iparművészek) jelölje.

Az Ösztöndíjtanács tagjai a következők:

a) a négy tudományegyetem hittudományi, jog- és államtudományi, orvosi, bölcsészeti és matematika-természettudományi karai és a József-műegyetem szakosztályai által kiküldött egy-egy tag, a közgazdaságtudományi kar, az Állatorvosi Főiskola és a Bánya- és Erdőmérnöki Főiskola, valamint az Országos Magyar Képzőművészeti Főiskola és az Országos Magyar Zeneművészeti Főiskola által, tehát az összes főiskolák által kiküldött egy-egy tag;

b) az Országos Magyar Gyűjteményegyetem szervezetébe foglalt négy nagy közgyűjtemény főigazgatói, valamint a Gyűjteményegyetem Tanácsa által kiküldött két tag;

c) az Országos Természettudományi Tanács 10 tagú intézőbizottsága;

d) a vallás- és közoktatásügyi miniszter által meghívott két tudománypolitikus, két képző- és két zeneművész;

e) a külföldi magyar intézetek kurátorai és igazgatói;

f) a vallás- és közoktatásügyi miniszter által meghívott 15 egyetemi vagy műegyetemi, vagy más főiskolai (nyilvános rendes, rendkívüli vagy magán) tanár, akik akként osztandók meg, hogy a Tanács tagjai közt a szellemi és a természettudományok képviselői egyenlő számban legyenek. Az Ösztöndíjtanács megbízása öt évre szól, mandátuma azonban nem egyszerre jár le, hanem évenként a tagoknak csak egyötöde lép ki, hogy így a Tanács tevékenységének nevelési téren nélkülözhetetlen kontinuitása biztosítva legyen és a kilépő tagok pótlására a Tanács 12 tagú intézőbizottsága által javaslatba hozott egyénnel szemben a minisztert *csak a visszautasítás joga* illeti meg, ami által biztosítva van itt is, hogy a Tanács összeállítása mindig a szakszerűség követelményei szerint történjék. A Tanács elnökét és alelnökét a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére az államfő öt-öt évre nevezi ki olymódon, hogy az egyik a szellemi, a másik a természettudományok képviselői közül való legyen.

A Tanács főfeladata az ösztöndíjasok helyes kiválasztása és ezáltal a magyar szellemi és közélet jövő színvonalának a biztosítása. A pályázatokat a Tanács írja ki, az ösztöndíjak elnyerését esetleg versenyvizsgától teheti függővé, a pályázókat az egyetemek és főiskolák, illetőleg a Gyűjteményegyetem Tanácsa, vagy a Természettudományi Tanács minősíti és az Ösztöndíjtanács jelöli indokolt javaslattal a vallás- és közoktatásügyi miniszternek. A vallás- és közoktatásügyi miniszter határoz a javaslat felett, a jelöltekkel szemben azonban *csak a visszautasítás joga illeti meg* és e hatáskörnek betartását is biztosítja az Ösztöndíjtanácsot a közigazgatási bíróság előtt megillető panaszjog.

Látható, hogy mindkét javaslatnál a miniszter a Gyűjteményegyetem létesítésénél követett önkormányzati szabadságot kívánja a tudományos életnek igazgatásában széles körben megadni és a tanácsok összeállításában és a törvényes rendelkezéseknek megállapításában csak azokat a palliatív intézkedéseket tartja fenn magának, amelyek szükségesek egyrészt azért, hogy a tanácsoknak

esetleg nem szerencsés határozatai korrigálhatók, másrészt az ország általános kormányzati irányával összhangba hozhatók legyenek. Mindezek a tudományos élet közigazgatásában az autonómiának adott hatáskörök azonban nem ötlet-szerűen vannak megállapítva, hanem egymást tervszerűen kiegészítik, a Gyűjteményegyetem termékeny gondolata körül csoportosítva.

V. Más téren nem állami szervek, hanem társadalmi alakulatok szerveződése jött létre a Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetségében (l. 31. §). A miniszter azonban ezt is felhasználja arra, hogy a tudományos társulatok állami támogatására rendelkezésre álló költségvetési hitel mikénti felosztására annak létrejövetele óta a Szövetségtől kér javaslatot. Közigazgatásilag ez is célszerű egyszerűsítés, mert így is az volt elérhető, hogy egy jelentékeny területen az egyes tényezőkkel való nehézkes érintkezés helyett a miniszter azok szervezetével érintkezhetik.

VI. A tudományos köröknek tudománypolitikai aktivitásra való megszervezése útján a miniszter, ha az együttműködés kongeniális és bizalomteljes, oly nagy támaszt, a tudományos élet pedig olyan lendületet kaphat, hogy természetes a miniszternek az a törekvése, amely ezt a szervezett együttműködést még messzebbre kívánja vinni. *A tudományos élet összes intézményeit be akarja vonni a magyar tudománypolitikának ebbe az önkormányzatába*, hogy a tudományos élet egészére terjedjen ki ez az ország érdekeinek megfelelő önirányítás.

A külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról szóló törvényjavaslat általános indokolásában a miniszter már céloz arra a további intézményre, melyet azonban „éppen újságjánál és kialakulóban levő voltánál fogva műszóval megjelölni még nehezen lehet“, amidőn erről a következőket mondja: „A tudományos élet megszervezésének talán legnehezebb, de mindenesetre legmagasabbrendű kérdése ugyanis az, lehet-e olyan országos központi egyetem feletti szervet (*Suprauniversitas, Überuniversität*) célszerűen létesíteni, melynek az lenne a hivatása, hogy a magas kultúrának az egyetemek kereteiből kiemelkedő kérdéseit intézze és szervezetében az összes tudományos intézmények (egyetemek és egyéb főiskolák, nagy közgyűjtemények) képviselőit saját kötelékében egyesítve, azok tervszerű együttműködését biztosítsa. Régebben, midőn a természettudományok a nagy hídverést a tudomány és az élet között még nem végezték el, s így a tudományos üzem méretei még kisebbek voltak, midőn minden nemzet tudományossága kis mikroközmos volt, s a nemzetközi érintkezés csupán egyes tudósok személyes magánérintkezései és levelezései útján bonyolódott le, a tudományos akadémiák és az egyetemek teljesen kielégítették a tudományosság szervezeti igényeit. Az akadémiák azonban az újabb időkben mindinkább arra szorítkoznak, hogy irodalmi és tudományos pályázatokat tartsanak, továbbá, hogy ilyen műveknek, különösen hosszabb kiadványsorozatoknak megjelenését biztosítsák. Ezenkívül a mi akadémiánk nemzeti áldozatkészségből kisarjadt, lényegében társadalmi alakulat, melyet az állam privilegizál ugyan, de melynek társadalmi alapjellegét nem lenne szabad azzal elhomályosítani, hogy állami természetű szervek, úgyint egyetemek, könyvtárak, levéltárak és múzeumok szervezeti összefoglalására használjuk fel. Az egyetemek pedig a kutatás és a tanítás célját szolgálják s így nem jó, ha kellenél többet adminisztrálnak, ami csak elvonja azokat voltaképeni hivatásuktól s egyébként is nagyszámú tanárból álló karaikkal, ebből folyó nehezebb szervezettelükkel és lassúbb ügyvitelükkel kevésbé alkalmasak a nagy mozgékonyt igénylő modern tudományos adminisztráció ellátására. Viszont a legutóbbi negyedszázad folyamán a tudományos élet régebben nem sejtett mértékben differenciálódott és a népek mindinkább érzik a nemzetközi szellemi együttműködés szükségét. A tudományosság méreteinek ez a megnövekedése adminisz-

trációjának tekintetében is fokozta az igényeket, melyeket csak magasabbrendű szervezet elégíthet ki. A kultuszminisztérium központi bürokráciája egymagában e feladatokkal nem birkózhatik meg. Tudósokból, kultúrpolitikusokból és adminisztratív erőkből alakuló kollégialis korporatív szervekre van szükség, hogy a kultuszminisztérium hatékony felügyelete alatt önkormányzati úton lássák el a tudományos igazgatás magasabbrendű tennivalóit. A magasabb kultúra kérdései egy részének autonóm igazgatása céljából javasoltam az Országos Magyar Gyűjteményegyetem létesítését. Ez azonban csak első lépés volt a magyar tudományosság egységes megszervezésére. A gyűjteményegyetemi tanácson kívül szükség lenne még négy szervre: úgymint Egyetemközi Bizottságra, Országos Szellemtudományi és Országos Természettudományi Tanácsra, továbbá Országos Ösztöndíjtanácsra. A két elsőnek létesítését későbbre kívánom halasztani. Az Egyetemközi Bizottság megalakítása a tervezett egész szervezkedésnek mintegy záróköve lenne. A Szellemtudományi Tanács felállítása pedig egy Országos Szellemtudományi Kongresszus által kidolgozandó rendszeres programm kifolyása lehetne, amely kongresszus előmunkálatai még hosszabb időt vesznek igénybe. De az 1926. év január havában tartott Országos Természettudományi Kongresszus nagyértékű eredményeinek biztosítása céljából egyidejűleg külön beterveztett törvényjavaslatban Országos Természettudományi Tanács létesítését kezdeményezem. A jelen törvényjavaslat pedig a tudományos ösztöndíj egységes és tervszerű, politikamentes intézésére Országos Ösztöndíjtanács felállítását hozza. A fejlesztés végcéljának a fenti öt kollégiumnak egy magasabb egészbe való egybefoglalásának kell lennie, mely keretben a Szellemtudományi és a Természettudományi Tanács a tudományok összességét, az Egyetemközi Bizottság és a Gyűjteményegyetemi Tanács a magas kultúra intézményeinek összességét képviselné, az Ösztöndíjtanács pedig a tudomány jövőjét, a tudósképzést irányítaná, s mindennek intézményes együvé tartozása az egységes és összehangzott munkát biztosítaná. De ezt a nagy művet csak fokozatosan lehet megvalósítani, mert a gondolat éppen új voltánál fogva még nagy ellenkezésbe ütköznék, bár eszmém külföldön is foglalkoztatja a tudománypolitikusokat. A nagy cél felé, hogy a magyar tudományosságnak összefoglaló központi szervezetet adjunk, csak lépésről-lépésre kívánok haladni.

A cél tehát az egész magyar tudományosságot összefoglaló központi szervezet létesítése. Teljesen úttörő célkitűzés, amelynek ellenállhatatlan a gravitációja. Részben már megtörtént, részben tervezett megvalósítása azonban annyira átalakítja tudományos életünk közigazgatásának szervezetét, hogy a változás lényegének és horderejének meghatározása és a tudós közvélemény öntudatába emelése nagyfontosságú.

VII. A változás lényege az, hogy a tudományos ügyek fent megjelölt csoportjainál az eddigi egyes hivatalnoki, még pedig centralizáltan a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban végzett intézés helyébe az önkormányzati intézés lép. Az önkormányzati szervek pedig túlnyomórészt tudósokból alakulnak. Az önkormányzati szervek azért létesülnek, hogy a tudósok bevonásával a tudományos életnek és igényeinek alaposabb ismerete biztosíttassék, mint azt az aránylag mindig kisszámú központi bürokrácia a legjobb akarat mellett is elsajátíthatja. A tudományos élet mai specializálódása mellett az önkormányzati közigazgatás is a maga sokoldalúságát csak nagyszámú taggal, a különféle tudományok jelentőségének megfelelően összeállítva érheti el.

Minden ilyen megoldás azonban veszélyeket rejt magában, amelyeket ki kell küszöbölni.

Egyrészt a testületi szervezetről szükségszerűen következik bizonyos nehézség. Fontos ennek ellensúlyozása a közigazgatásnak az élet által megkívánt

gyorsasága és precizitása érdekében. Az egyik biztosíték, a tökéletlenebb, az, ha az önkormányzat hatáskörébe csak azok az ügyek kerülnek válogatás útján, amelyek az önkormányzati testületi tárgyalást elbírák, a másik, a megfelelőbb, az önkormányzat hatáskörének a kívánczó keretekben való megállapítása mellett egyúttal biztosítása annak, hogy az önkormányzat ellenőrzése mellett annak alkalmas szerve a gyors intézkedésre jogot kapjon, mint a Gyűjteményegyetem ügyvezető alelnökénél eléretett.

A másik szempont, amely figyelembeveendő, az, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszternek kormányzati hatáskörére változatlanul szükség van s azt a változás nem érintheti. A miniszternek kettős hatásköre van: a kormányzás, ami a kormánynak speciális feladata és a közigazgatásnak az adott viszonyok és célok szerint helyesnek talált mennyisége. A kormányzati hatáskörnek legfontosabb része az állami célok kitűzése és a felett való őrkdés, hogy ezek a célok tényleg el is éressenek. A célok elérésének eszköze a közigazgatás. A közigazgatás helyes szervezetének biztosítása tehát szintén a kormányzáshoz tartozik. Az állami intézmények és teendők szaporodásával szükségessé vált a közigazgatási decentralizáció. Ugyanezt kívánja az az egyre jobban érvényesülő szociális szempont, hogy a közigazgatás közel menjen azokhoz, akiknek ügyeit intézi, s hogy a közigazgatás van a polgárokért, nem pedig fordítva. A decentralizáció történhetik állami szervekre, amint ezt más területen éppen szintén a jelenlegi kultuszminiszter tervezi a tanügyi tartományok szervezése útján, valamint önkormányzati szervekre. A miniszter a Gyűjteményegyetem alakuló ülésén mondott beszédében fejtette ki azt, hogy a tudományos igazgatásban éppúgy, mint a tudományos kutatásban a szabadságot tartja a siker nélkülözhetetlen előfeltételének, s ezért választja a decentralizáció alanyául itt az autonómiát.

A közigazgatás azonban ma már a technikai fejlettségnek magas fokán van és önálló tudománya is kialakult. A decentralizációnak minden alakjában felelős a kormány azért, hogy az adminisztráció a kor színvonalán álljon. Különösen fontos, hogy az önkormányzati testületek is tudatában legyenek ennek a rájuk háruló felelősségnek.

A közigazgatási tudományoknak 1924-ben Párizsban tartott utolsó nemzetközi kongresszusán a tárgyalások központjában volt egy öreg francia gyárosnak, Fayolnak előadása, „Administration Industrielle et Générale” címmel. Mint részvénytársasági vezérigazgató és egyúttal tudományosan művelt fő, tapasztalatainak és tanulmányainak eredményét foglalta össze könyvében és a kongresszuson ismertetett előadásában, amely meggyőző kifejezése a modern élet igényeit kielégítő adminisztráció lényegének, egyaránt érvényes formában mind a köz-, mind a magánélet igazgatási problémáira nézve.

Fayol szerint az adminisztráció öt funkcióra oszlik: 1. előrelátás, 2. szervezés, 3. vezetés, 4. az összhang biztosítása és 5. az ellenőrzés. Az előrelátás jelenti a jövő szükségletek kutatását és a cselekvési program megállapítását; a szervezés a szervezet anyagi és emberi elemeinek a biztosítását; a vezetés a személyzet működtetését; az összhang biztosítása az összes tevékenység és minden erő-kifejtés összekapcsolását, egyesítését; az ellenőrzés pedig az a feletti őrkdést, hogy minden a megállapított szabályoknak és az adott utasításoknak megfelelően történjék. Ez a közigazgatás, amit azonban nem szabad összetéveszteni a kormányzással.

Szándékosan idéztem egy nemzetközi kongresszus tárgyalásait, hogy elhárítsam azt a lehetőséget, hogy a tudományos élet önkormányzati szerveivel szemben a kormányzat részéről támasztandó közigazgatási követelmények esetleg félremagyaráztassanak.

A közigazgatásnak jónak kell lennie. Ha az eddigi állapotot megváltoztat-

juk, azt a jobb jövő érdekében szabad csak csinálni. A decentralizáció útján egy eredmény mindenesetre biztosítva van: a miniszternek és a minisztériumnak adminisztratív teendőktől való részleges tehermentesítése, hogy jobban koncentrálhassák magukat a kormányzat feladatainak megoldására. Nem elérhetetlen azonban a haladás az adminisztráció terén sem, ha az önkormányzat számol a modern közigazgatás követelményeivel. Ez az a kérdés, amit a miniszter idézett beszédében úgy fejezett ki, hogy az önkormányzat ellátását csak arra képes és kész emberekre lehet bízni. Láttuk, hogy milyen gondossággal történik a Gyűjteményegyetem Tanácsának összeállítása és ennek dacára is az ügyvezető alnelnöki tisztség, amelynek az igazgatásban nagy szerepe van, csak a négy főigazgató között változik. Az Ösztöndíjtanács és Természettudományi Tanács összeállításánál is az a megoldás, hogy nagyobb testületek küldenek egy-két képviselőt kebelükből, s így remélhető, hogy a konkrét feladatra legalkalmasabbakat fogják a maguk sorából kiválasztani. A miniszter vétőjoga egyrészt biztosíték aziránt, hogy a nem szerencsés választások korrigálhatók legyenek, másrészt aziránt, hogy a miniszteri benyúlás az autonómia hatáskörét se csökkenthesse, mert mint a miniszter szintén kifejtette, komoly önkormányzati élet érdemleges hatáskör nélkül nem lehetséges. Ugyanígy kell minden önkormányzati test megszervezésénél gondoskodni a szervezet életképességéről.

Ha sikerül, amint a Gyűjteményegyetemnél már sikerült, az autonómia elemeinek és hatáskörének az összes tervezett esetekben is szerencsés megállapítása, ez nem jelent kevesebbet, s ez a változás hordereje, minthogy a magyar tudományos élet demokratizálódott, vérszegénység helyett dús életnedvet kapott, szervezete úgy átalakult, hogy a tudományos élet mai specializáltsága mellett is minden része a fontosságnak megfelelő figyelemben és gondozásban részesülhet és ami a fő: oly sok és erős szállal kapcsolódott be a nemzet életébe, és azok számára a fejlődés és fellendülés olyan lehetőségeit nyújtják, hogy a nemzet jövő sorsára döntő lehet.

Ez az egész tudománypolitikai elgondolás azonban nyilvánvalóan azon az alapgondolaton nyugszik, hogy a tudományos élet autonómiája beválik és a kormány és autonómiák közti bizalomteljes együttműködés a közös célra állandó lesz. A *nemzetközi értelmi együttműködésbe* be kell kapcsolódnunk. De hogy ott súlya legyen a magyar nemzetnek, azt meg kell előznie az állandó, szervezett *nemzeti értelmi együttműködésnek!*

39. §. A MAGYAR TUDOMÁNPOLITIKA JÖVŐ FELADATAI.¹

Írta: MAGYARY ZOLTÁN.

Az előző paragrafus a tudományos élet közigazgatásának tárgyalása útján azt a szervezetet vázolta, amely a kormányzatnak eszköze céljainak megvalósításában. Ha az eszköz jól működik, s ez az amit könnyebb elérni, az eredmény a céloktól függ, de éppen a kormányzat eredménye az, ami egy országot felemel, vagy lejtőre visz, amitől az ország boldogsága, vagy hanyatlása függ.

A tudomány sokágú specializálódása ma már a tudománypolitika céljainak kitűzését is megnehezíti. Ma már a szervezésnek a célkitűzések fejlesztésére is ki kell terjeszkednie és mind a Természettudományi, mind az Ösztöndíjtanács

¹ V. ö. Magyary Zoltán: A magyar tudomány nemzetközi helyzete. A Természet-, Orvos-, Műszaki és Mezőgazdasági Kongresszus Munkálatai. 1926.

hatáskörében vannak pontok, amelyek ezt a kérdést vannak hivatva szolgálni. A célkitűzések fejlesztése csak az egyes szaktudományok szükségleteinek állandó figyelemmelkísérése, a tudósok és fiatal tehetségek ismerete és velük való szakadatlan érintkezés útján lehetséges. A sok rész cél ismerete útján lehet csak a fejlődés általános irányvonalát, a közös nagy célokat meglátni és konkrétizálni. E munkának az 1. §-ban kifejtett és mindvégig szem előtt tartott célkitűzése az volt, hogy rendszerbe foglaltassanak a magyar tudományos élet összes részeit, elemeit, megjelölve azok mindegyikének multjából és jelenéből adódó további feladatait, nem állva meg azonban mindegyiknél a közvetlen jövőnél, hanem, ahol lehet, előre vetítve pillantásunkat a még homályos jövőbe és így induktíve bizonyítsa a tudománypolitika nagy összefüggéseit és győzzön meg mindenkit arról, hogy csak az a tudománypolitika érdemli meg nevét és a nemzet bizalmát, amely ezekkel a nagy összefüggésekkel számol.

És ha ezekből a részletekből, amelyek összegyűjtésénél igyekeztünk minél nagyobb teljességre, a nagy célokat keressük, akkor két gondolat emelkedik ki: az egyik az, hogy a tudományos munka útján, amely a nemzeti élet nyilvánulásainak csak egyike, igyekszünk nemzetközi helyzetünk javítását elérni. Ez a relatív cél. A másik az, hogy az ember lelkeségéből származó ama törekvés, amely a minél szélesebb és minél alaposabb megismerés felé ellenállhatatlanul vonz, minél több emberben minél kedvezőbb feltételek mellett érvényesülhessen és ezáltal a kultúra előbbreviteléhez minél többel járulhassunk hozzá. Ez az abszolút cél.

A relatív célkitűzésnek minden magyar minden tettét vezetnie kell. Ez összefügg azzal a ténnyel, hogy a magyar kis nemzet és helyzete szomszédai közt nehéz. Mint Jancsó Benedek a romániai főiskolai oktatásról szóló szép tanulmányának egyik eredményeként megállapítja: „Legyünk tisztában, hogy a mi életünk sokkal erősebb, sokkal kiméletlenebb létért való harc lesz ezután, mint volt megelőző ezeréves életünk bármely korszakában. Ezt a harcot egyedül magunkra hagyatottan, minden szövetséges nélkül kell megvívunk, ha fenn akarunk maradni, akár akarjuk, akár nem, és pedig ugyanazon fegyverekkel, amelyekkel ellenségeink harcoltak ellenünk a multban és harcolni fognak a jövőben is. E fegyverek között legerősebbek a tudomány által kovácsolt fegyverek”.¹ Hogy egy ellenfelet is idézzek, hivatkozom, Benesre, aki a „Le problème des petites nations après la guerre mondiale” címen a londoni egyetemen tartott előadásában többek közt a következőket mondta: „Minden nemzetben benne van a terjeszkedés ellenállhatatlan ösztöne: nagyok akarnak lenni, vagy legalább is nagyobbak, mint amekkorák. A kis nemzetek is nagyok akarnak lenni, de nem lehetnek nagyok a számuk szerint, ezért a szellemi birodalmában kell azzá lenniök, a szellem és a kultúra fegyvereivel való harcban”. (1925 dec. 2.)

Sok kis nemzet van, amelyek a kultúrában kiváló szerepet játszanak. A klasszikus görög kis nép volt, s az ma is a hollandi, a dán, a svéd, a finn, vagy a cseh, amelyek mindegyike kulturális teljesítményeivel tekintélyt tudott szerezni magának. A német kultúra is a kis német államok korában vett nagy lendületet.

Azonkívül a kis nemzetek a nemzetközi jelentőségű kérdések eldöntésében szerephez juthatnak annál fogva, hogy nagyszámban vannak. Magában a Nemzetek Szövetségében is a kis nemzetek oly sok szavazatot képviselnek, hogy a nemzetközi politika irányításában állásfoglalásuk súllyal esik a latba. Ez fokozott mértékben van meg a nemzetközi tudományos szervezetekben, ahol a fontos határozatokban a politika befolyása ugyan nem hiányzik, de mégis kisebb fok-

¹ Az elszakított magyarság közoktatási ügye. Szerkesztette Kornis Gyula. 1927.

ban érvényesül. A nemzetközi tudományos életben tiszteletreméltó szerepet szerezni Magyarországnak nemcsak módjában van, hanem önmagával szemben való kötelessége. A nemzetközi keretek adva vannak akár akarjuk, akár nem. Tőlünk csak az függ, hogy azokat hogyan töltjük ki. Nem mondhatunk le róla, hogy szerepünk méltó legyen egy régi kultúrával, nagy hazaszeretettel bíró tehetséges néphez. Hogy ezt elérjük, ahhoz összes tehetségeink kifejtése és erő-kifejtésünk szervezettsége kell. Ez a könyv a nemzetközi helyzetünk pontos meghatározására mindvégig különös súlyt helyez, hogy a tudományos munka nemzetközi koncertjébe való minél előnyösebb bekapcsolódásunkhoz a szempontokat megadja.

A múlt század elején a nemzeti irodalom felvirágzása jelezte a nemzeti megújulást. Reméljük és hisszük, hogy modern zeneköltőink közös emberi nyelven írt műveinek nagy nemzetközi sikerei nemzetközi kulturális átértékel-tetésünk kezdetét jelentik.

Az abszolút célt elérni nem lehet, csak megközelíteni. Ehhez következetes, mindig több embert betöltő, minél intenzívebb elmélyedés szükséges. Az eredmény itt főleg a tehetségek kiválasztásán és kifejlesztésén mulik. Az országnak és az emberiségnek tehetségekre van szüksége. A tudománypolitika e téren csak segíthet. Fedezhet fel maga is tehetséget, de mindenesetre el kell érnie, hogy a felfedezett tehetségeket megismerje, és azokat felkarolja. Tehetség alatt nemcsak a lángószót kell érteni, hanem mindazt az embert, aki a tudománynak mai hatalmas műhelyében egy helyet jól tud betölteni. A tudomány az egész emberiség közös kincse. Aki ezt a kincset gyarapíthatja, azért a tudománypolitika felelős az egész emberiséggel szemben!

Egy fontos téren éppen az utóbbi időben tudtunk a kultúrának komoly szolgálatot tenni. A tudományos munka ma világszerte a tudományos nagyüzem kifejlődésének stádiumában van. A tudományos haladás ma már nemcsak egy Istenáldotta tehetségnek dolgozószobájában, vagy laboratóriumában való elmélyedéséből áll, hanem egyúttal nagy tudományos munkamegosztás is fejlődött ki, ami nagyszámú szakember létezését és együttes munkára való megszervezését tételezi fel. Innen van a különféle speciális és nagyszámú intézmények szükségessége is. Minden ország szaporítja egyetemeit és nagyszámban szaporítja azoknak intézeteit, specializálja és gazdagítja múzeumait, kutató és tudományos intézeteiket létesít és nagy gondot fordít külföldi tudományos kapcsolatainak fejlesztésére. Mindez a gazdagodása a tudományos élet tényezőinek azonban a tudományos munka módszerét is sok tekintetben megváltoztatta. Ma már nemcsak a tudomány munkásait és a tudományos intézményeket kell szervezni, hanem a tudományok mai nagy differenciáltsága mellett már magát a tudományos célkitűzést is. Ma már nincs ember, aki a tudománypolitika irányítását, a tudománypolitika célkitűzéseit még oly nagy műveltséggel és iniciatívával is egyedül végezni tudná. Ma már a különböző szakmák hivatott képviselőinek a közreműködésére van szükség, de ennek a közreműködésnek kimondottan tudománypolitikai feladatúnak és öntudatúnak kell lennie. Innen van a különféle tanácsoknak az alakítása, célok megint a Gyűjteményegyetem Tanácsára, az Ösztöndíjtanácsra és a Természettudományi Tanácsra (38. §), amelyek az autonómiának a tudományos élet természete által megkívánt jelentékeny fokával bírnak. És ezek a tudománypolitikai alkotások azért irányjelző nemzetközi viszonylatban is, mert a tudománypolitika fejlődésének fokát helyesen megállapítva, megtalálták a nagyüzem összefoglaló irányításának eddig mindenütt nélkülözött egyedül életképes megoldását. A kapitalizmus a közgazdasági élet belső erőinek produktuma. Annak terjedése elől egy ország sem tudott elzárkózni. A tudományos nagyüzem mostani kialakulása is természetes folyamat, amely előtt szemet-

húyni okosan nem lehet. Fontos azonban ennek az új helyzetnek alapos vizsgálata, hogy az új méreteknak megfelelő új keretet és szervezetet helyesen megtaláljuk. Mentül nagyobbak a méretek, annál nehezebb a viszonyok áttekintése. De mivel egy kis ország viszonyai, mint Magyarországi is, egységesebbek és jobban áttekinthetők, ezeknek a kis országoknak éppen ezért az a küldetésük a nemzetközi értelmi együttműködésben, hogy ezek közt az egységes viszonyok közt korábban találják meg az új megoldásokat, amelyeknek a nagyobb viszonyokra való alkalmazása azután csak technikai feladat.

Igy kapcsolódik a nemzeti szempont az általános emberivel. Azt elérni, hogy az ilyen esetek minél nagyobb számban legyenek, a tudománypolitika végső célja.

M. KIR. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSI
MINISZTERIUM IV. ÜGYOSZTÁLYA

TUDOMÁNYPOLITIKAI ÜGYEK.
EGYETEMEK. MŰGYELEM.
ORSZÁGOS GYŰJTEMÉNYEGYETEM.
KÜLPÖLDI TUDOMÁNYOS KAPCSOLATOK.

BUDAPEST, 1928. szeptember 10.
V. BATHORY-UTCA 12.

Méltóságos Uram !

1. f.
SZOMÁRIUSZ KÖNYVTÁRA

Öszinte hálával és köszönettel vettem kézhez a Magyar tudománypolitika alapvetésének német kiadása számára írt értekezéset a magyarországi kémiai kutatásról.

A cikket a legrövidebb időn belül a fordítóhoz rogom juttatni és tőle ismét Hozzád, hogy a fordításra vonatkozó esetleges észrevételeidet megtehesd.

Szives fáradságodat mégegyszer hálásan megköszönve maradok öszinte tisztelettel

igaz szolgád:

Margary Laltán

Méltóságos

Dr. Ilosvay Lajos
egyetemi ny.r.tanár úrnak,

BUDAPEST..

NAGYMÉLTÓSÁGÚ
DR. GRÓF KLEBELSBERG KUNO
B. T. T., M. KIR. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSI
MINISZTER ÚRHÖZ

INTÉZETT ELŐTERJESZTÉSEI

DR. MAGYARY ZOLTÁN
MINISZTERI TANÁCSOSNAK,
MINT A TUDOMÁNYPOLITIKAI ÜGYOSZTÁLY FŐNÖKÉNEK

1. a budapesti kir. magyar Pázmány Péter tudományegyetem gazdasági igazgatásának újjászervezése tárgyában;
2. a budapesti kir. magyar Pázmány Péter tudományegyetem új gazdasági igazgatásának életbevétele tárgyában;
3. a szegedi, debreceni és pécsi egyetemek gazdasági igazgatásának méreteire vonatkozó statisztikai adatok tárgyában.

BUDAPEST, 1927 -- 1928

LEVÉL KLEBELSBERG KUNO KULTUSZMINISZTERHEZ

Oxford, 1929. VII. 20.

Kegyelmes Uram!

E hónap elejétől itt vagyok Oxfordban. Előtte két napig Cambridgeben voltam, ahol Szentgyörgyi Albert kalauzolt és azelőtt néhány napig Londonban. Nemcsak nagyon kellemesen érzem magam ebben az „úri” országban, hanem tudománypolitikai szempontból is várakozásomon felül tanulságos Anglia. Az angol mindenben önálló és empirikus, s így a tudománypolitikában is. Nem azt nézi, hogy a kontinens és Amerika milyen egyetemeket és kutatóintézeteket csinál, hanem azt, hogy másutt is van magas színvonalú egyetemi oktatás és tudományos kutatás, arra neki is szüksége van, tehát megcsinálja a saját feje és módja szerint a régi történelmi alapokon, de jól és modernül. A kutatás főleg a háború szükségleteinek a nyomása alatt lendült fel, de ami szervezetet és intézményt akkor csináltak, azt mind fenntartották.

I. Igen szervesen és módszeresen fejlesztik tovább az intézményeiket. Nagyobb reform mindig úgy készül, hogy a király kiküld egy szakbizottságot, amely nyomtatásban jelentést terjeszt a parlament elé. Annak alapján jön létre egy törvény, amely sokszor csak újabb bizottságot küld ki azzal a felhatalmazással, hogy a kérdést a javaslat alapján rendeletileg rendezze. Ezek a bizottsági jelentések könyv alakban megjelennek és kaphatók. Pl. a londoni egyetem reformjáról egy 218 oldalas jelentés készült 1913-ban. Az oxfordi és cambridgei egyetemek legújabb reformja 1927-ben annak a bizottságnak a javaslata alapján jött létre, amelyet a király 1919-ben nevezett ki, és amely 1922-ben terjesztett elő egy gyönyörű alapvető jelentést. Ezek a Report-ok mind rendszeres és végtelenül tanulságos képet adnak a helyzetről és a tervekről.

Az angol birodalomnak 70 egyeteme van. Ezek közül 18 Angliában és Írországbán. Az angol egyetemek (értem a 16 egyetemet Angliában, Walesben és Skótszágbán) fenntartási költségeiből az állam visel

36,6%-ot. A többi fedezet a következő: Az egyetemek vagyonának jövedelméből 13,05% (A leggazdagabbak Cambridge 19,4% és Oxford 26,04%-kal, adományokból 2,5%, helyi hozzájárulásokból 10%, a hallgatóktól (tandíj, vizsgadíj, egyéb illeték) 30,5%, egyéb 6,9%. A 36,6%-ot kitevő államsegély felosztására külön parlamenti bizottság van (*University Grants Committee*), amely évenként ad ki nyomtatott jelentést kitűnő statisztikai adatokkal. Mindez a legteljesebb nyilvánossággal megy. Az a tételük, hogy a bizottság csak akkor van abban a helyzetben, hogy közpénzből segélyt javasolhasson, ha az egyetem egész anyagi helyzetét ismeri, és így győződött meg arról, hogy van-e segélyre szüksége és mekkorára? Tehát, bár az egyetemek nem államiak, és nem 99% államsegélyben részesülnek, mint a budapesti, hanem sokkal kisebbben, gazdálkodásukba az állam mégis teljesen beleméz. Ez érdekes érv a pesti egyetem elzárkózó tendenciájával szemben.

II. A tudományos kutatás irányítására három tanácsuk van:

1) *A Medical Research Council*. 15 éve áll fenn, évi hitele az államtól 148.000 £ más forrásokból 18.000 £ á 28 P=4.648.000 pengő. Egy szép kutatóintézetet tart fenn Londonban. (National Institut for Medical Research, Hampstead.) Igazgatója Dale. Költsége évi 52.000 £, amely benne van a 148.000 £-ban. Most készült el 3 emeletes, nagy állatistállója. Az állatistállók másutt is nagyok és szépek.

2) *Committee for Scientific and Industrial Research*. A háború alatt létesült. Alája tartozik többek közt a National Physical Laboratory Teddingtonban (London), amely párja a berlini Physikalisches-Technische Reichsanstalt-nak és a washingtoni Bureau of Standards-nak. Összes pénze volt 1927/28-ban 634.350 £ = 17.761.800 pengő. Ebből az államtól 570.000 £. A National Physical Laboratoryra esett 193.977 £.

3) *Development Commission on Agricultural Science and Fishery Research*. 1909-ben létesült. 1927/28-ban 384.000 £-ot = 10.752.000 pengőt költhetett. A földművelésügyi minisztériumhoz tartozik. Alája tartozik nemcsak a mezőgazdasági és halászati kutatás és oktatás, hanem a mezőgazdasági helyi tanácsadás és kísérletügy is, amely lehetőleg az egyetemek mezőgazdasági fakultásaival van kapcsolva. „Az egyetemekkel és a college-kkel való kapcsolat arra van hivatva, hogy se az alapvető kutatást, se az ipar sürgető problémáit el ne hanyagolják”, mondja a jelentés.

Mindhárom bizottság évenként gondos és érdekes jelentéseket ad ki, amelyeket lesznek bátor bemutatni.

III. A kutatás azonban nem csak a kutató intézetekben folyik, hanem érdekesen van megszervezve az egyetemeken is és a fenti tanácsok is pénzük nagy részét az egyetemeken végzett kutatásokra adják. „A Medical Research Council által az egyetemeknek és más intézményeknek saját kutatásuk körében végzett munkákra adott segélyek erősítik ezeknek a kutató munkásságát. Viszont a Med. R.C. sokat nyer azáltal, hogy saját hiteleit a meglevő intézmények igénybevétele következtében nagyobb gazdaságossággal és eredményességgel tudja kihasználni.” (Jelentésből.)

A kutató segélyek jórészt ösztöndíjakból állnak, tehát nem csak dologi kiadásokra fordíthatók.

A fizikai, kémiai és technikai kutatásokat jórészt az ipar teszi szükségessé. „Az ipar nem érheti be empirikus eljárásokkal.” „Aligha van olyan ipari gyártási művelet, amely nem nyerne, ha szisztematikusan vizsgálják”. A Committee for Scientific and Industrial Research jelentése kiemeli, hogy 1928-ban feltaláltak egy orsót, amely az addiginál jobb fonalat készít $2\frac{1}{2}$ -szer gyorsabban, mint a régi. És ez azért fontos eredmény, mert nem gyakorlati, hanem tisztán tudományos alapon jöttek rá.

IV. A tudományos kutatásnak az egyetemeken való megszervezése a mi szempontunkból és azt hiszem tudománypolitikai szempontból általában a legérdekesebb és abból a magunk számára fontos tanulságokat vonhatunk le.

A lényeg az, hogy az egyetemen megkülönböztetik a rendes egyetemi oktatást a haladott munkától és kutatástól (az advanced work and research-től). „Állandó kutatás nélkül a tanítás is veszít megbízhatóságban és frissességben és menthetetlenül elszegényedik minden ága.” (Oxfordi jelentés, 1922). Ez a jelentés ajánlja az egyetemi statutumok átalakítását, s mert azok sokszor pontosan megmondják, hogy a tanár hány órát tartson, de nem kívánják meg kifejezetten, hogy „a haladott tanulókat” (advanced students) vezesse. „Ajánljuk, hogy minden tanárnak tétessék kötelességévé, hogy egész idejét tanszéki kötelességeinek szentelje, amely foglalja magában a tanár személyes *eredeti* munkásságát, valamint az oktatásnak, kutatásnak és haladott munkának *irányítását* (supervision) saját szakmájában és intézetében.”

A szukkreszcenciára nézve azt mondják, hogy a fiatal ember még ritkán van tisztában magával, amikor végez. Ezért kívánatos, hogy az új graduált egy évig dolgozzék magának, és utazzék, hogy véglegesen irányt választhasson. Ezalatt tutor, vagy tanársegéd se lehessen.

Azokat a tehetséges embereket, akik tudományos pályára valóknak ígérkeznek, az egyetem ezalatt segítse ösztöndíjjal, s aztán is tartsa vissza őket haladott munkára, később kutatásra. Ezeknek az ösztöndíjai azonban mind meghatározott tudományos célkitűzéssel adassanak.

A tanár főleg ezekkel a haladottakkal foglalkozik. Csak néhány előadást tart az év alatt. Az undergraduáltak tanítását és gyakorlatait az adjunktus vezeti. Ilyen rendszer mellett a haladott, sőt már arrivé tudás is jól érzi magát egy ilyen intézetben. Kiváló tudós vezetése alatt 40-50 kutató is összegyűl, mint Cambridgeben, vagy Londonban a University College-ben láttam. Így alakulnak ki valódi kutató intézetek egyetemi kötelékben. Az intézetek építésénél is tekintettel vannak erre. Cambridgeben új a biochemiai és a pathológiai intézet. A biochemiaiban dolgozott Szentgyörgyi, aki Cambridgeben doktorátust is szerzett (megfelel a magántanárságnak, mint Franciaországnak. Most Amerikában van.) Az intézet igazgatója Hopkins, Nobeldíjas, mint még több ember ezekben az intézetekben. Oxford általában inkább humanisztikus, Cambridge természettudományi irányban specializálódik. Cambridgeben egy telepen sorakoznak mindezek az intézetek, amelyek együttvéve kétségtelenül az angol Dahlem szerepét töltik be. Híres a fizikai intézet, a Cavendish Laboratory, amely ugyan már 1871-ből való épület, de falai közt dolgozott Maxwell, Lord Ragleigh, és most Thomson, s az újzélandi Sir Ernest Rutherford, a Royal Society mostani elnöke, akik az atomstruktúra felfedezői. Mindkettő Nobeldíjas. A fizikai kutatásnak a Cavendish Laboratory fontos centruma.

Az intézetek egyszerűek, de jól felszereltek. Egy-egy kutatónak nem kell más, mint egy cella, ahol a kísérleteit végzi, és boldog és szárnyal a munkájában, mert tudja, hogy bármire van szüksége, az intézet valamelyik szobájában megtalálja, akár felszerelésről, akár egy rokon kutatást végző másik szakember kritikájáról van szó. És ott van az igazgató, aki sokszor világhírű tudós. Minden intézetben van tea-room, ahol az angolok számára elengedhetetlen teára mind összegyűlnek és tudományos kérdéseket megbeszélhetnek.

A kutatók azért vannak ilyen nagy számban, mert az említett három tanács is számos ösztöndíjat ad, azonkívül a külföldiek is idesereglenek. Szentgyörgyi Rockefeller ösztöndíjjal van itt az idén, s a Medical Research Counciléval volt tavaly.

Az ösztöndíjakció itt igen fontos faktor és minden erővel fejlesztik.

V. Minderről leszek bátor szóval részletesebben referálni, mert azt hiszem, hogy a magyar tudomány jövőjére nézve legfontosabb probléma megoldására itt ujjmutatást találunk. Ezt röviden a következőképen fejezhetem ki:

A magyar egyetemek szervezetükben és lényegükben mindmáig tisztán tanító intézetek. Folyton hangoztatjuk ugyan a kutatást, de az üzem szervezete és az atmoszféra azt nem hogy előmozdítaná, hanem inkább hátráltatja. Bármily kutató szellem is a tanár, az előadások, a gyakorlatok, az örökös vizsgák, és az intézet személyzetének összeállítása itteni értelemben való kutatást nem tesz számára lehetővé. Ezen kell változtatnunk. Az egyetemeinkhez fűzött várakozások csak akkor teljesülhetnek, ha megfelelő szervezeti reformmal azokat modernizáljuk úgy, hogy a kutatást *is* biztosítjuk. A XX. század egyetemei nem csak tanító, hanem kutatóintézetek, szervezetükben is. Ez a problémának szerény nézetem szerint tökéletesebb, termékenyebb megoldása, mint a németeké, akik a kutatást egészen széjjelválasztották az önálló kutató intézetek teljes rendszerének létesítése által. Az angol vélemény az a német tudományos irodalomról, hogy az nagyrészt gyenge, figyelemre nem méltó. Az igazi értékű munkát a német kutató intézetek produkálják. Az egyetemek messze alattuk állnak. Viszont az angol egyetemek a publikálást nagy kritikával a német kutató intézetek nívóján végzik, és a német quantumot lenézik. E tekintetben igen éles a nemzeti ellentét.

A reformot persze nem csinálhatjuk lineárisan. A kutatás elsősorban az emberek kérdése. A mai professzorok nagy része pedig olyan, hogy sohasem lesz belőlük kutató. De van, hála Istennek, elég ilyen is, főleg a fiatalabbak közt. Ahol az ember és az intézet megfelelő, ott nemcsak túrnunk, hanem kifejezetten meg kellene engednünk, hogy a tanár az undergraduáltak tanítását és gyakorlatait magántanárokkal, vagy adjunktussal végeztethesse. Az intézet személyzetét pedig szét kellene választanunk úgy, hogy tanszéki segédszemélyzetnek csak azt hagyjuk meg, aki tényleg erre kell, a többit pedig haladott munkára és kutatásra kell beosztani. Ez utóbbiakat nem volna helyes továbbra is tanársegédnek, gyakornoknak nevezni, hanem ösztöndíjasnak. Mindig fonáknak éreztem azt a helyzetet, hogy mindenki tanársegéd egy intézetben, még, ha kezdő is a szakmában, sőt sokszor, amikor még nem is abszolvált. Az angolok ezt megoldották az advanced work és az ösztöndíjak rendszerével. Hosszabb ösztöndíjas érdemek jutalma

legyen, ha valaki tanársegéd, adjunktus lehet. Ez már bizonyos beérkezést jelentsen. Vagy a magántanárságot tegyük később jövedelmező fizetéssel járó állássá, s díjas magántanár legyen az, aki kiváló, de professzor nem lehet, vagy még nem lehet. Ennek a gyökeres átalakításnak a következő további előnyeit is látom:

1) A mai kb. 350 díjas adjunktusi, tanársegédi, gyakornoki állásból 100-150 átalakítható ösztöndíjassá és így a tárca költségvetési létszáma nagyon megkönnyül. Az így felszabaduló állások terhére lehetne bizonyos számú laboránsi (laboránsnői) állást is szerveznünk, ami a tudományos kutatás érdekében szintén halaszthatatlan.

2) Az ösztöndíjakció elvi alapon teljesen kifejleszthető az egész szellemi elite gondozásává, mert eddig a tanszéki segédszemélyzet különállósága nagyon bénította. Az ösztöndíjhitel további fejlesztését is könnyebb lesz keresztülvinni, mint az állásszaporítást.

3) Az ösztöndíjas rendszernek nagy előnye a tanársegéd rendszer mai túltengésével szemben, hogy sokkal jobban hangsúlyozza, hogy az egyénnek kiválónak, érdemesnek kell lennie, míg a mai rendszer inkább állásvadászat, kenyérkérdés, amelyet a tanár is sokszor a szívére hallgatva dönt el. Az ösztöndíjnak természetesen több fokozatúnak kell lennie, és egy részének az adjunktusi fizetést is el kell érnie.

4) Az ösztöndíjak elasztikusabb rendszerével könnyebb az elméleti tanszakok érdemes embereinek visszatartása.

5) Az ösztöndíjakkal könnyű volna megoldani az orvoscépzésnek azt a problémáját is, amelyen a professorok ingyen kosznak az egyetem költségvetése terhére való engedélyezése útján igyekeznek segíteni. Ezek az orvosok kifejezetten az „advanced work” kategóriájába valók.

6) A fizetések tanszéki segédszemélyzet elosztását revízió alá kell okvetlenül venni. Minek pl. a szegedi ásványtani tanszék mellett 6 (!) ember, amikor a debreceni pályázat mutatta, hogy ásványtanban nincs szükség mostanában pótlásra. Ez nem az egyetlen aránytalanság. A revízió sokkal könnyebben menne rendszerváltoztatással és az ösztöndíjak rendszere nem is merevednék úgy meg, mint a mostani.

7) Az ösztöndíjak rendszere további kifejlődésében oda kell, hogy vezessen, hogy miként itt Angliában is vannak tanári ösztöndíjak (Professorial Fellowships), a kiváló tudósok illetményben megkülönböztethetők legyenek. Meggyőződésem szerint ugyanis a tudományos kutatás felvirágoztatásához elengedhetetlen, hogy megoldjuk azt az

igazságtalan helyzetet, hogy a klinikus és némely műegyetemi tanár sokat kereshet, a többi tanár azonban mind egyforma, s a legkiválóbb sem viheti többre, még ha Nobel díjas is, mint a tucat, sőt a legutolsó V. fiz. osztálybeli beamter.

Meg kellene továbbá tiltani, hogy vizsgák és szigorlatok egész év alatt lehessenek. A tanulmányi időben egypár hónapot ettől mentesíteni kell. Angliában is így van.

Arra vonatkozóan, hogy milyen irányú kutatásokra van Magyarországnak szüksége, alapos programra van szükség. Már méltóztattál is utasítani, hogy készítsék javaslatot az egyetemek specializálására nézve. Tisztelettel kérek felhatalmazást arra, hogy ezt a javaslatot a fenti szempontoknak is figyelembevételével széles alapon dolgozzam ki és nyomtatásban terjeszthessem elő. Meg vagyok róla győződve, hogy a memorandum meggyőző argumentumokat fog tartalmazni a tudományos hitelek megfelelő megállapítására is. Kérnem kell azt is, méltóztassál kegyesen elegendő időt (kb. egy évet) engedélyezni a munkára, mert anélkül azt jelentőségéhez mért lelkiismeretességgel megoldani nem lehet. Az angol reformokat előkészítő reportok, amelyek mintáját nyomtatott memorandumaimmal intuitíve követtem, évekig készülnek.

Általánosságban azt gondolom, hogy a mintaszerű tihanyi intézetten kívül főleg két irányú kutatást kell intézetszerűen, de nem szükségképpen egyetemen kívül megszerveznünk. Az egyik az orvosi therapiái (kb. mint Korányi tervezte), a másik, különös tekintettel az ország erős iparosodására is, a fizikai és technikai irány. Az előbbire a szegedi egyetem, az utóbbira a műegyetem kínálkozik. Szegeden van természettudományi kar, s az elméleti intézetek és a klinikák egymás szomszédságában való elhelyezése különösen előnyös. Hozzá nem csak az elméleti intézetekben, hanem a klinikákon is annyi laboratórium van (a belklinikán több, mint 10), hogy azokban Karczag és más kutatók nehézség nélkül elhelyezhetők. Később Debrecen is alkalmas lehet ilyen megoldásra. A fizikai tudományokra eddig nem került sor, s a Physikalisch-Technische Reichsanstaltféle intézet közgazdasági szempontból is nagy szolgálatot tehet.

Szerencsés körülménynek vélem, hogy a Természettudományok fejlesztésére vonatkozó javaslat eddig nem került tárgyalásra, mert az hiszem, azt sikerülni fog sokban tökéletesíteni.

VI. Azt hiszem, Kegyelmes Uram, méltóztatol osztani azt a nézete-
met, hogy a fentiek a magyar tudománypolitikának legfontosabb kér-
désére vonatkoznak. Amit mindig hangsúlyozni méltóztatol, hogy az
ember a legfontosabb, ha magas színvonalú, igazán versenyképes tu-
dományos életet akarunk, és így jutunk el ennek a kérdésnek modern
alapon való teljes, új rendezéséhez. Az angol inspiráció azt gondolom,
viszonyaink közt igen jól érvényesíthető. S vagyok bátor utalni arra is,
hogy ez itt is csak a háború után fejlődött ki így, s így nemzetközi
viszonylatban is még elég jókor jövünk.

Sajnos, augusztus itt a vakáció dereka és így a legfontosabb embe-
rekkel, a tudománypolitika vezető tényezőivel nem találkozhattam,
pedig az ezekkel való megismerkedés mindig nagy haszonnal jár. Ezért
bátor leszek kegyes engedélyedet kérni arra, hogy az év folyamán,
egyik párizsi utam alkalmával ide újból átjöhessek, olyan időben, ami-
kor mindenki a helyén van.

VII. Értesültem, hogy Becker miniszter úr csak október első felében
jöhet és ezért a stockholmi utat egyelőre el méltóztatál halasztani.
Leffler Béla ide küldött levelében írta, hogy örülnének, ha a látogatás
még ebben az évben megtörténnék. Bizalmasan közölte ugyanis, hogy
Svédországban a jövő évben politikai válságot várnak. A szocialisták
akarják a hatalmat visszaszerezni. Legyen szabad ezt a szempontot
becses megfontolásodba ajánlanom.

Párisból azt az értesítést kaptam, hogy a kiszemelt telkek tulajdo-
nosai nyaralni vannak, ezért nem sikerült velük eddig kapcsolatot ta-
lálni. Hazatérőben Párisban meg fogok állni, hogy tájékozódjam és
erről is referálhassak. Szeptember legelején leszek bátor jelentkezni.

Abban a reményben, hogy a nyarat igazi pihenésre sikerült felhasz-
nálnod, maradok

Kegyelmes Uram,
mély tisztelettel és a régi ragaszkodással
igaz szolgád

Magyary Zoltán

Pedag. An. 484.

DIE ENTSTEHUNG EINER INTERNATIONALEN WISSENSCHAFTSPOLITIK

*DIE GRUNDLAGEN DER UNGARISCHEN
WISSENSCHAFTSPOLITIK*

IM AUFTRAGE DES LANDESVERBANDES
DER UNGARISCHEN WISSENSCHAFTLICHEN
GESELLSCHAFTEN UND EINRICHTUNGEN

HERAUSGEGEBEN VON
DR. ZOLTÁN MAGYARY
O. Ö. PROFESSOR AN DER UNIVERSITÄT BUDAPEST

DEUTSCH VON
DR. HANNS JOBST
LEKTOR AN DER UNIVERSITÄT BUDAPEST

1 9 3 2

FELIX MEINER VERLAG IN LEIPZIG

A tudomány nemzetközisége. Nemzetközi verseny és együttműködés.

I. A tudomány nemzetközisége régi, de újak a formák, amelyekben a XX.században jelentkeznek. A nemzetközi tudományos együttműködésbe való bekapcsolódás és a nemzetközi tudományos versenyben való megállás egyének és nemzetek számára egyaránt pontos tájékozódást, a siker elérésére kedvező feltételek szaporítását, az eredményt veszélyeztető hátrányos körülmények kiküszöbölését teszi szükségessé, ami együttvéve azt jelenti, hogy tudománypolitikára van szükség. A tudománypolitika sikerének egyik lényeges feltétele a megszakítatlan következetesség, a hosszúlejárati folyamatosság. A magyar tudománypolitikának a tudatosítása és nemzetközi színvonalra emelése gróf Klebelsberg Kuno minisztersége alatt megtörtént. Ennek a külföld által való elismerését bizonyítja többek közt az is, hogy az Értelmi Együttműködés Nemzetközi Intézete, a kialakuló nemzetközi tudománypolitikának magyar részről történt tudatosítását magáévá tette és a nagyhatalmak felsőoktatásának és tudománypolitikájának felelős vezetőit az indítványtevő Magyary Zoltán egyetemi tanár részvételével három ízben értekezletre hívta össze, amelynek munkálatai közt a nevezett intézet egy hónappal ezelőtt adta ki "L'Organisation de l'Enseignement Supérieur" címmel.

II. A tudománypolitika fontossága párhuzamosan növekszik a tudományos munka szervezettségének fejlődésével. A tudományos munka szervezésének szükségessége személyi és dologi tekintetben egyaránt országos méreteket öltött, hisz erre a célra az utóbbi évtizedekben a vezető nemzetek mindegyikénél az összes nemzeti erőket összefoglaló egyetemfölötti szervezetek jöttek létre, amelyek szakértelemmel és tervszerűséggel azon vannak, hogy a rendelkezésükre bocsátott nagy eszközökből a tudomány előbbrevitelének optimális feltételeit biztosítsák.

A legfontosabb ilyen szervezetek a következők: Németországban a Kaiser Wilhelm Gesellschaft és a Notgemeinschaft-ből átalakult Deutsche Forschungsgemeinschaft. Az előbbi 34 kutatóintéze-

tet tart fönn, az utóbbinak egyévi dotációja az 1928-29.évben meghaladta a nyolcmillió birodalmi márkát.

Franciaországban van a Caisse des recherches scientifiques, az Office national des recherches scientifiques et industrielles et des inventions, a Caisse nationale des sciences, a Conseil Supérieur de la recherche scientifique, amelyeknek 1935-ben, tehát a világválság utáni időben is évi tizenkilencmillió francia frank állott rendelkezésükre, amihez járult a Kutató intézetek /College de France, Museum d'Histoire Naturelle stb./ fenntartására huszonkét millió francia frank.

Angliában a Department of Scientific and Industrial Research, a Medical Research Council, az Agricultural Research Council, amelyeknek együttevén nyolcszázezer angol font jutott az 1933-34.évi állami költségvetésből.

Olaszországban a Consiglio Nazionale delle Ricerche 1926-ban alakult és szintén nagy állami összegekkel rendelkezik.

Az Amerikai Egyesült Államok legfontosabb ilyen szervezetei a következők: a Smithsonian Institution, a National Research Council, a Social Science Research Council, a Carnegie Institution, a Rockefeller Foundation és a Mellon Institute of Industrial Research, amelyeknek rendelkezésére szintén a válság utáni években is évi közel husz millió dollár áll csak tudományos célokra rendelkezésükre. Olyan összeg tehát, amely meghaladja a Magyar Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium egész költségvetését.

III. A nemzetközi tudományos versenyben más a helyzete azoknak a kutatóknak és azoknak a nemzeteknek, amelyek valamely világnyelvet beszélnek és azon publikálnak, és más azoké, amelyeknek nyelve, mint a magyar is, nem tartozik az elterjedt nyelvek közé. Ennek a különbségnek a kis nemzetek számára nemcsak hátrányos, hanem előnyös oldalai is vannak. Ebből azonban mindenesetre különleges tudománypolitikai feladatok származnak és e célból részben más tudománypolitikai eszközök és megoldások szükségesek. A Klebelsberg-féle tudománypolitika ebben az irányban is azokat az utakat jelölte ki, amelyek ma is a legcélravezetőbbek.

IV. A jövő feladatok.

A nemzetközi tudományos együttműködés irányát és ütemét mi nem határozhatjuk meg, sem a nemzetközi tudományok versenyfegyvereit nem mi diktáljuk. Nemzetközi színvonalon álló teljesítmények esetén azonban a magyar tudósok és magyar tudomány számára is nyitva van a siker és a nemzetközi tekintély lehetősége.

A tennivalók három irányúak: 1. Megfelelő anyagi eszközök biztosítása.

a/ Az 1926-ban tartott Országos Természettudományi Kongresszus munkálatainak az adott gyakorlati jelentőséget, hogy egymillió aranykorona felhasználására kellett nemzeti programot kidolgoznia. A külföld nagy erőfeszítései arra mutatnak, hogy újabb hasonló erőfeszítésre van nálunk is szükség.

b/ Az egyetemeken elméleti és gyakorlati oktatás céljára szolgáló összegeknek a háború előtti színvonalra való emelése szükséges állandó jelleggel.

c/ Az Országos Természettudományi Alaphoz hasonlóan a szellemi tudományi kutatások támogatására is alap létesítése szükséges.

2. A személyi szükségletek tekintetében a legnagyobb fontossága van a külföldi ösztöndíj-akciónak, nemzetközi látókörű és jó idegen nyelvtudású generáció nevelésére.

Ez fogja biztosítani azt, hogy a nemzetközi tudományos érdeklődés előterében álló kérdésekkel foglalkozzunk, azok megoldásában vegyük ki a részünket, mert enélkül nem lehet szó arról, hogy a nemzetközi tudományos együttműködésben számottevő szerepet játszassunk.

3. Szükségünk van a szervezett tudomány kollektív igényeinek kielégítésére alkalmas szervezetekre.

a/ Itthon ilyen az Országos Ösztöndíjtanács, amely talán valamennyi közt legjobban vált be, továbbá az Országos Természettudományi Tanács. Ilyennek volt szánva az Országos Magyar Gyűjteményegyetem, illetve ma a Magyar Nemzeti Múzeum új feladatkörével.

b/ Külföldön pedig szükség van nemcsak a külföldi Collegium Hungaricumokra, amelyeknek kiváló értékét az objektív ítéletnek el kell ismernie, hanem a magyar tudománypolitika többi külföldi gócpontjaira, mint a Centre d'Études Hongroises Párisban és a külföldi tudományos diplomácia egyéb hajlékony és változatos eszközeire, mint az Ungarische Jahrbücher, az Études Hongroises, a Corvina, kulturális egyezmények, a magyar folyóiratok idegennyelvű szömléje stb.

M. Jog 0. 5096.

DOLGOZATOK
A
KÖZIGAZGATÁSI REFORM
KÖRÉBŐL.

MAGYARY ZOLTÁN
EGYETEMI TANÁRSÁGA
ÉS A MAGYAR KÖZIGAZGATÁSTUDOMÁNYI INTÉZET ALAPÍTÁSA
TÍZ ÉVES ÉVFORDULÓJÁRA

IRTA

JANITVANYAI
A MAGYAR KÖZIGAZGATÁSTUDOMÁNYI INTÉZET MUNKATÁRSAI

BUDAPEST, 1940

Magyany Lottai

Magyary Zoltánnak,
a Magyar Közigazgatástudományi Intézet alapítójának
egyeleumi tanársága és a Magyar Közigazgatás-
tudományi Intézet alapítása tíz éves évfordulójára
mély tisztelettel és őszinte ragaszkodással
felajánlják
hálás tanítványai.

Budapest, 1940 június hó 27-én.

<i>Elek Péter</i>	<i>Martonyi János</i>
<i>Gyöbel József</i>	<i>Meznerics Iván</i>
<i>Hüresay Lándor</i>	<i>Szantiszló József</i>
<i>Kiss István</i>	<i>Torday Lajos</i>
<i>Horács Ernő</i>	<i>Valentiny Károly</i>
<i>Lovász János</i>	<i>Valló József</i>
<i>Vitéz István</i>	

a Magyar Közigazgatástudományi Intézet munkatársai.

BÚCSÚLEVÉL

Héreg, 1945. III. 24.

Kedves, jó Barátom!

A régi világ összeomlott. Mulasztásaiért, hála Istennek nem érzem magamat felelősnek. Nagyon mély változás lép a helyébe, amelyet megértettünk és Feleségemmel együtt készültünk a nagy feladatra, hogy szerencsétlen országunk az új világba annak helyes felismerésével illeszkedjék bele. Az átmenetet a tatai „mintajárásban” akartuk átélni, amelynek fejlesztéséért teljes odaadással éltem. Fájdalom, a háború ezt a járást várakozásom ellenére kegyetlenül megtaposta és itt a tegnapi napon a lelki megpróbáltatásnak olyan mélypontjára jutottunk, amely elzárja az átjutás útját és elveszi a jövőbeli eredményes közreműködés reményét.

Tegnap reggel két vörös katona elrabolta pénzünk jelentékeny részét és órákat, és aranyat követelt. Mivel két óránkat előző nap rabolták el, nem adhattam. Erre kihajtottak az udvarra, felrobbantottak mellettem egy kézigránátot, és követelték, menjek odébb, mert rám akar egyet dobni. Mivel szilárdan állítottam, hogy nem adhatok, lassan belenyugodtak. Az egyik katona azonban estig a házunkban maradt. Délután egy tiszt és két másik katona jött hozzánk, és az itt lévő Gróf Pirit akarta magával vinni. Mivel az nem ment, a szobánkban jelenlétünkben rálőtt, úgy, hogy a golyó a feje fölött a falba fúródott. Erre a tiszt, aki nem volt ugyan józan, kituszkolta a katonát. A reggel óta itt maradt katona közben Csabánéra vetett szemet és azzal ment el, hogy éjjelre szeretne három más katonával visszajönni. Mondtuk, hogy nincs helyünk. Este kilenckor újból kopogtak, s bejött az a tiszt, aki délután volt itt, az a katona, aki rálőtt a Gróf Pirire, és még egy idősebb tiszt, aki mérnöknek mondta magát. Követelték, hogy G. P. és Cs-né menjen velük. Nem mentek. Közben kituszkoltak mindünket a konyhába, miközben a katona ököllel engem megvert. Mialatt a szobánkban a délutáni tiszt egy zsákra valót rabolt, kinn az idősebb tiszt szóval tartott

minket, előzékenynek mutatkozott, mondván, hogy a másik kettő egy kicsit ivott. Közben erősen nézte Feleségemet, és elővette egy kiskun-félegyházi zenetanár feleségének a fényképét és mutatta, hogy a Feleségem mennyire hasonlít rá. Mire a másik tiszt elkészült, az idősebb kijelentette, hogy két nőnek azonnal velük kell mennie, „dolgozni a konyhán”, amint a Szovjetben is mindenkinek dolgoznia kell, és pedig G.P.-nek és Ty.E.-nek, aki Diánék rokona. Újból pisztolyt vettek elő, azoknak menniük kellett, ők pedig „Viszontlátásra” köszönéssel távoztak.

Ez az a helyzet, melyet Feleségemmel együtt nem idegösszeroppánásból, hanem a körülmények teljes áttekintésével olyannak érzünk, amelyet mély megaláztatás nélkül átélni nem lehet, s csak a közt van választásunk, hogy azonnal együtt és önként vessünk annak véget, vagy egy-két napon belül, esetleg egymástól elszakítva és megkínózva jussunk a végére. Tudod, hogy mennyire vallásosak és istenfélők vagyunk és mély lelki elmélyüléssel, Isten kegyelmét kérve, és összes bűneink újabb megbánásával határoztuk el a halálban való együttmaradást abban a reményben, hogyha a katona a háborúban nem gyilkos, akkor a Jóisten előtt ebben a helyzetben mi sem leszünk öngyilkosok, és a Boldogságos Szűz Mária és arkangyal és szent imádságára „*Partem aliquam et societatem donare dignebitur cum suis Sanctis Apostolis, Martiribus et omnibus Sanctis intra quorum non consortium non aestimater meriti, sed veniae largite admittebit.*”

Jóságos megítélésedre kell bízunk, hogy egyházi temetés tiszteségében részesülhetünk-e és mindenesetre kérünk, hogy értünk Gyula barátunkkal együtt buzgón imádkozni és szentmisét mondani méltóztatatok.

Dxxx Dxxx-nál hagytam a megmaradt pénzünket, 3000 P-t azzal a kívánsággal, hogy azt Hozzád juttassa el. Arra kérlek, hogy abból egyszerű eltemetésünk költségeit fedezni és alkalmas időpontban arról is gondoskodni méltóztatással, hogy egy szekér a koporsóinkat Tatára, a környei úti temetőben lévő családi sírboltunkba átszállítsa. A megmaradó pénzt pedig légy szíves a héregi egyházközség céljaira fordítani legjobb belátásod szerint.

Nem tudom, hogy Édesanyám, akit végtelenül szeretek, és 76 éves, valamint Öcsém, akinél most lakik, Budapesten élnek-e? Az a kérésem, hogy a mellékelt levelet, az első alkalommal hozzá eljuttatni méltóztatással. Lennél szíves ugyanakkor a Magyar Közigazgatástudományi

Intézetet (Kiss István és Elek Péter) is értesíteni, megmondván nekik, hogy állandóan a legnagyobb szeretettel gondoltam Rájuk és Többi kedves Tanítványaimra és imádkoztam mindig értük. Azt kérem, méltányolják, hogy méltatlan és megalázott életet élhetőnek nem tartok, és azt szeretném hinni, hogy életemet így sem fogják befejezetlennek tartani.

Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus mindörökkön örökké. Amen!

Magyary Zoltán.

Kedves Plébános Úr! Ezt a levelet, amely az én érzéseimet 100 %-ban tartalmazza, kérem, hogy egyszer kivonatossan írja meg Hadzsy Olga szoc. test.társ. (Schlachta) rendtagnak (XI. Ábel Jenő u. 23. vagy Magyar-Francia Pamutipargyár), aki a legjobb barátom. Utolsó percemig nagy szeretettel gondoltam rá, s kérem, hogy imádkozzon ő is értünk. Tisztelettel, szeretettel (Annuskának)

Magyary Zoltánné.

EPILOGUS

Magyary Zoltán 1944. novemberében *Küzdelem a haladásért* címmel írt munkájában megvonta élete mérlegét, és már a háború utáni tennivalók felé fordult. Készült – feleségével együtt – a nagy feladatra, hogy segítse szeretett hazájának az új világba történő sikeres beilleszkedését. Személyesen nem juthatott el az eredményes közreműködésig.

De művében, művének folytatóiban holta után is él az ember. Kezdetben a könyvtárak polcai és a hű tanítványok őrizték Magyary emlékét és tanítását. Azután szélesebb körben, szülővárosában, Tatán és Alma Materében, egykori tanszékén s a közigazgatás szakemberei között talált értő fülekre üzenete. Halálának ötvenedik évfordulója alkalmából pedig már nagyon széles körben igen különböző területek képviselői fogtak össze, hogy az egész országban, sőt határainkon túl is váljon ismertté és mai feladataink megoldását segítő eleven erővé Magyary Zoltán öröksége és üzenete.

Ennek jegyében március 23-án tudományos megemlékezés-sorozat kezdődik a MTESZ budapesti székházában, ezt az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán követi emlékülés, majd másnap Tatán folytatódik és sírjának megkoszorúzásával ér véget a Magyary Zoltán emlékét és a modern világhoz felemelő szellemét megelevenítő rendezvény-sorozat.

Magyary Zoltánra is pontosan illenek azok a szavak, amelyeket nagy elődjéről oly szépen írt Arany János *Széchenyi emlékezete* című költeményében, melynek a következő versszakából választottuk a megemlékezések meghívójára a mottót:

„Nem hal meg az, ki milliókra költi
Dús élte kincsét, ámbár napja múlt;
Hanem lerázván, ami benne földi,
Egy éltető eszmévé finomul,
Mely fennmarad s nőttön nő tiszta fénye,
Amint időben, térben távozik;
Melyhez tekint fel az utód erénye:
óhajt, remél, hisz és imádkozik.”

